

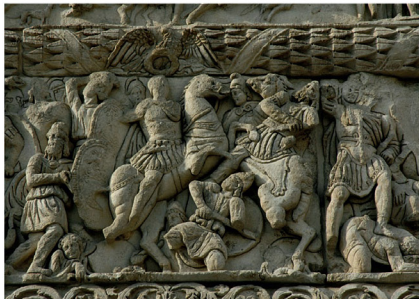
Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

*Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*

Πρακτικά ⌘ Proceedings

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

*Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature*

Τόμος Α΄

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία

Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature

Τόμος Α΄

Την ευθύνη της έκδοσης έχει το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΕΝΣ
E-mail: dimadis@zedat.fu-berlin.de

ISBN (vol.) 978-960-99699-8-7

ISBN (set) 978-618-81771-3-0

Σελιδοποίηση - τυπογραφική φροντίδα:
Jorge Lemus Pérez (lemus777@gmail.com)

Copyright © 2015:

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)

European Society of Modern Greek Studies

www.eens.org

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

Π ρ α κ τ ι κ ά

**Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία**

Τόμος Α΄

Ε π ι μ έ λ ε ι α:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

5th European Congress of Modern Greek Studies,
Thessaloniki, 2-5 October 2014

P r o c e e d i n g s

***Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature***

Vol. 1

Edited by
Konstantinos A. Dimadis

European Society of Modern Greek Studies
Athens 2015

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

***Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία***

Το Συνέδριο διοργανώθηκε
από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
σε συνεργασία
με τα Τμήματα Φιλολογίας και Ιστορίας και Αρχαιολογίας
της Φιλοσοφικής Σχολής
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
με τα Τμήματα
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών και
Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης
του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, και
με τη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος

Με την ευγενική υποστήριξη
ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

With the kind support of
THE J. F. COSTOPOULOS FOUNDATION

Οργανωτική επιτροπή
του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών

Πρόεδρος:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης (Πρόεδρος της ΕΕΝΣ)

Συντονιστής:

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Μέλη:

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεωργία Φαρίνου – Μαλαματάρη (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Τεχνική γραμματεία:

Πάυλος Βασιλειάδης

Εύα Παπαευθυμίου

Επιστημονική επιτροπή
του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών

Πρόεδρος και συντονιστής:

Konstantinos A. Dimadis (Freie Universität Berlin)

Μέλη:

Γιώργος Αγγελόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Χάρης Αθανασιάδης (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Vangelis Calotychos (Columbia University)

Hagen Fleischer (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

David Holton (University of Cambridge)

Νίκος Θεοτοκάς (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεώργιος Δ. Κοντογιώργης (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Marc D. Lauxtermann (University of Oxford)

Francisco Morcillo Ibañez (Albacete, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Moschos Morfakidis Filactos (Universidad de Granada / Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Maria Oikonomou – Meurer (Universität Wien)

Γιώργος Π. Πεφάνης (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Walter Puchner (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Ερασμία – Λουίζα Σταυροπούλου (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Dimitris Tziovas (University of Birmingham)

Henri Tonnet (Université de Paris IV-Sorbonne)

Άλκης Χαραλαμπίδης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Karen Van Dyck (Columbia University)

**Το πρόγραμμα του Συνεδρίου
είναι αναρτημένο στον ιστότοπο της EENS
www.eens.org**

Διοικητικό Συμβούλιο της EENS (2010-2014)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Marjolijne C. Janssen, Ηνωμένο Βασίλειο (Αντιπρόεδρος)
Javier Alonso Aldama, Ισπανία (Γραμματέας)
Anna Chikovani, Γεωργία (Ταμίας)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Stéphane Sawas, Γαλλία
Anna Maria Zimbone, Ιταλία

Διοικητικό Συμβούλιο της EENS (2014 -)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Vassilios Sabatakakis, Σουηδία (Αντιπρόεδρος)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Γραμματέας)
Alceste Sofou, Γαλλία (Ταμίας)
Moschos Morfakidis – Filactós, Ισπανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Anastasia Danaé Lazaridis, Ελβετία
Ana Chikovani, Γεωργία
Tatiana Markaki, Ολλανδία

Τόμος Α΄

Θεματικές ενότητες και υποενότητες

1. Εννοιολογήσεις των κρίσεων
2. Μεταβολές του θρησκευτικού παραδείγματος
3. Μεταβολές του πολιτικού / οικονομικού παραδείγματος
 - 3.1. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ιδεολογικές αναζητήσεις στο ύστερο Βυζάντιο και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας
 - 3.2. Κοινότητες σε μετάβαση και η συγκρότηση των θεσμών του νεοελληνικού κράτους
 - 3.3. Ιδεολογικές κρίσεις και συγκρούσεις και η ιστοριογραφική τους αποτύπωση (19ος-20ός αι.)
 - 3.4. Στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα
 - 3.5. Διαβαλκανικές και διευρωπαϊκές σχέσεις
4. Η εκπαίδευση και οι προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών
 - 4.1. Ζητήματα ιστορίας της εκπαίδευσης, μειονοτική εκπαίδευση και σύγχρονες εκπαιδευτικές αλλαγές
 - 4.2. Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στα σχολικά εγχειρίδια. Ζητήματα διδακτικής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α΄ ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

1. Εννοιολογήσεις των κρίσεων

Βασιλική Παπαγεωργίου: Κρισιακό τοπίο και ΜΜΕ: μετατοπίσεις του δημόσιου λόγου και νέα πολιτισμικά πρότυπα στην περίπτωση της ελληνικής τηλεόρασης	31
Παρασκευή Δεληκάρη: Απόπειρες αμφισβήτησης της «κρίσης» ως ηγεμονικής πολιτισμικής μεταφοράς, με όρους κοινωνιολογίας της τέχνης	65
Κώστας Θεολόγου: The “priblic” (a modern-Greek particularity) and public space in modern Greece	81

2. Μεταβολές του θρησκευτικού παραδείγματος

Αθανάσιος Σωτ. Τζιερτζής: Εκκλησιαστική συνέχεια και ρήξη μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρών: οι θέσεις του Μητροπολίτου Σερρών Αποστόλου Χριστοδούλου (1909-1917) για τις σχέσεις Εκκλησίας – Πολιτείας και η στάση του απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Εκκλησία της Ελλάδος	99
Μ. Γ. Βαρβούνης, Νάντια Μαχά – Μπιζούμη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην ελληνική παράδοση των ιερατικών αμφίων (19ος–20ός αιώνας)	125
Carlos Martínez: Με το βλέμμα στο Ισλάμ. Ο διάλογος μεταξύ Μανουήλ Β΄ και ενός Mudarris	147
Μαίρη Μαργαρώνη: Η εξάπλωση της Μπαχάι Πίστης από το Ιράν στην Ελλάδα: Συμβολή στην ιστορία και τον πολιτισμικό βίο των ελληνικών θρησκευτικών μειονοτήτων	159
Αλέξανδρος Σακελλαρίου: Μορφές αθεΐας στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: πολιτισμικές ρήξεις εντός ενός ελληνορθόδοξου κοινωνικού περιβάλλοντος	179
Δημήτρης Αγγελής: Η πρόσληψη των νεοορθόδοξων από τα περιοδικά λόγου και στοχασμού	197

3. Μεταβολές του πολιτικού / οικονομικού παραδείγματος

3.1. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ιδεολογικές αναζητήσεις στο ύστερο Βυζάντιο και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας

Daniel Hernández San José: The Perception of Justinian in the Latin West: Considerations from Dante's Works	211
Χαράλαμπος Μηνάογλου: Επιστροφή, συνέχεια ή καινά δαιμόνια; Ο άλλος «Ελληνισμός» του Πλήθωνα	225
Στέλιος Μουζάκης: Πρακτικές, συμπεριφορές και ρήξεις στον αγροτικό κόσμο. Βροντολόγια-σεισμολόγια-νομοκανόνες 17ου-18ου αιώνα. Καταχρηστικές παρεκκλίσεις στη διαχείρισή τους	237
Tudor Dinu: Οι ηγεμονίες του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στη Βλαχία – ορόσημο στον τρόπο διακυβέρνησης των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών;	265
Stefan Petrescu: Συνέχειες και ασυνέχειες στην οργάνωση και τη λειτουργία του ελληνόφωνου κόσμου των παραδουνάβιων ηγεμονιών κατά το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα	281

3.2. Κοινότητες σε μετάβαση και η συγκρότηση των θεσμών του νεοελληνικού κράτους

Ντίνα Μουστάνη: Αφομοίωση και διάκριση: οι κοινότητες των Οθωμανών και Εβραίων στο Βόλο μετά την προσάρτηση	295
Νικόλαος Αναστασόπουλος: Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων	311
Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής: Η μετάβαση από το 19ο στον 20ό αιώνα για τις πόλεις του βορειοελλαδικού χώρου – η περίπτωση των αστικών κέντρων της δυτικής Θράκης, όπως αποτυπώνεται στις επίσημες οθωμανικές επετηρίδες και λεξικά και στη γαλλόφωνη Επετηρίδα της Ανατολής	325
Αργύριος Ν. Γιαννέλος: Παραβατικές συμπεριφορές και η ποινική τους όψη στις εκλογές του Ελληνικού κράτους 1867-1872. Ένας πίνακας ποινών του Υπουργείου Δικαιοσύνης (1873)	341

Σοφία Αλεξία Παπαζαφειροπούλου: Ο ρόλος της αυτοκίνησης στην κουλτούρα του ελεύθερου χρόνου των ελληνικών μεσαίων και κατώτερων τάξεων κατά την περίοδο 1950–1970 367

3.3. Ιδεολογικές κρίσεις και συγκρούσεις και η ιστοριογραφική τους αποτύπωση (19ος-20ός αι.)

Αριάδνη Μουταφίδου: Der “heilige Kampf” und das “revolutionäre Element”. Kontinuität und Diskontinuität in Krisen- und Übergangszeiten 389

Dimitris Miguel Morfakidis-Motos: Η ελληνική εθνεγερσία στον ισπανικό Τύπο (1821-1830). Μια εισαγωγική μελέτη 403

Matilde Morcillo: La crisis griega de 1909: La Liga Militar y la Asamblea revisionista griega a través de la correspondencia diplomática 423

Χριστίνα Βαμβούρη, Δημήτρης Μαυρίδης: Ασυνέχεια και ρήξη της ελληνικής κοινωνίας στις μετεμφυλιακές δεκαετίες, 1950-1981 437

3.4. Στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα

Αικατερίνη Λεύκα: Συνέχειες και ασυνέχειες στις εκπαιδευτικές απόψεις του Αδαμάντιου Κοραή 457

Βασίλης Μπακούρος: Η ρητορική αναπαλαιώση και «οι της αρχαιότητος πλίνθοι» στο εκπαιδευτικό οικοδόμημα του Γένους. Ένα ανέκδοτο προσφώνημα του 1706, έργο του Αντωνίου Βυζαντίου, προς τον πατριάρχη Γαβριήλ Γ΄ 467

Γεώργιος Κοντογιώργης: Σχετικά με το τέλος της αρχαιότητας 483

3.5. Διαβαλκανικές και διευρωπαϊκές σχέσεις

Ελεονώρα Ναξίδου: Η Ιδέα της Συνέχειας του Ελληνικού Έθνους στην Ιστοριογραφική Αφήγηση των Διανοσούμενων της Βουλγαρικής Αναγέννησης 505

Γεώργιος Δ. Παναγόπουλος: Έλληνες και Πανσλαβισμός με βάση την αρθρογραφία του Κωνσταντίνου Λεόντιεφ: Η ρηγματώση των βεβαιωτήτων ή η επιβεβαίωση της ρήξης; 521

Ekkehard W. Bornträger: Παράδοση, εθνική ταυτότητα και εκσυγχρονιστικά οράματα στην ελληνική και ρουμανική δοκιμιογραφία του μεσοπολέμου: Θεοτοκάς και Ciogan	547
Χρήστος Γραμματικός: Το εγχείρημα της ελληνοτουρκικής φιλίας στην ιστορική του προοπτική: οι μορφωτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών στο διάστημα 1955-1964	565
Ηλίας Γ. Σκουλίδας: Συνέχειες και ασυνέχειες στις ελληνο-αλβανικές σχέσεις: η ελληνική πολιτική σε περιφερειακές εντάσεις	575
Στράτος Ν. Δορδανάς: Ο κουμπάρος-βασιλιάς και η διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας: Από τη βουλγαροφαγία των Βαλκανικών Πολέμων στη γερμανόφιλη αναδίπλωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου	593
Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος: Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη σχέση Ελλήνων-Γερμανών: από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Κατοχή στον Ψυχρό Πόλεμο και την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση	605

4. Η εκπαίδευση και οι προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών

4.1. Ζητήματα ιστορίας της εκπαίδευσης, μειονοτική εκπαίδευση και σύγχρονες εκπαιδευτικές αλλαγές

Ευστράτιος Βαχάρογλου: Η ηθική διαπαιδαγώγηση των αγοριών και κοριτσιών τον 19ο και αρχές 20ού αιώνα μέσα από εγχειρίδια Ηθικής και Παιδαγωγικά κείμενα: μία πρώτη προσέγγιση	623
Ευαγγελία Καλεράντε: Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική για την τεχνική εκπαίδευση: από την πολιτική των προθέσεων στη νομοθεσία (1860-2013)	641
Κωστής Τσιούμης: Πολιτικές διαχείρισης της μειονοτικής παρουσίας στην ελληνική εκπαίδευση 1923-2000	661
Μαριάνθη Παλάζη: Μια περίπτωση δίκης στο Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο: η «Δίκη των Αρχιγενείων Καθιδρυμάτων» Επιβατών Θράκης 1887-1892/1894	679
Κωστάντω Μπαρούτα – Ξέρρα: Η παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας από την ίδρυση του αλβανικού κράτους μέχρι σήμερα	697

4.2. Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στα σχολικά εγχειρίδια.
Ζητήματα διδακτικής

Φωτεινή Πατεινάρη: Οι εκπαιδευτικές αλλαγές στο πλαίσιο των νέων δεδομένων που θέτει η πολυπολιτισμικότητα: το παράδειγμα των σχολικών εγχειριδίων σύγχρονης ιστορίας	715
Αγγελική Μουζακίτη: Από τη μία και μοναδική ιστορική αλήθεια στις πολλαπλές αναγνώσεις του ιστορικού παρελθόντος. Οι τομές και οι αλλαγές στην ελληνική μέση εκπαίδευση αναφορικά με τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας. Θεωρητικά / Ιδεολογικά ζητήματα και προβληματισμοί	741
Encarnación Motos Guirao: La idea de Bizancio y el helenismo en los manuales escolares españoles de finales del siglo XIX y principios del XX	759
Κλεονίκη Δρούγκα: Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) στα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια Ιστορίας (δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) της περιόδου 1950-1974	777
Νίκος Ρουμπής: Η θέση της λογοτεχνίας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας	791
Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος: Πράξη και διδασκαλία της «Δημιουργικής Γραφής» στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα	801
Ana Elakovic – Nenadovic, Vojkan Stojičić: Ο ρόλος της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου	823
Μαρίνα Κοκκινίδου, Λήδα Τριανταφυλλίδου: Το προφίλ του σπουδαστή της ελληνικής γλώσσας στο επίπεδο επάρκειας: Διδακτικές προκλήσεις και προτάσεις	839
Anka Rađenović: Corrective feedback and its influence on L2 learners' performance	861
Stefan Dumitru: Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην ανώτερη στρατιωτική εκπαίδευση: το πεπρωμένο ενός μαθήματος	873
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Β', Γ', Δ', Ε'	883

Πρόλογος

Η έκδοση των ψηφιακών *Πρακτικών του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* συμπίπτει με την εικοστή επέτειο της ίδρυσης το 1995 στην Αθήνα της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (EENS).

Μέσα στην εικοσαετία 1995-2015, η EENS πέτυχε να ακολουθήσει σταθερά τους στόχους που τέθηκαν με την ίδρυσή της και να διοργανώσει, μεταξύ άλλων, πέντε διεθνή συνέδρια νεοελληνικών σπουδών σε πέντε διαφορετικές ευρωπαϊκές πανεπιστημιούπολεις. Παράλληλα, έθεσε σε κυκλοφορία τα *Πρακτικά των εν λόγω συνεδρίων* της, τα οποία, μαζί με τα *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*, απαρτίζουν 17 τόμους των 12.500 περίπου σελίδων.

Το διάρκειας τεσσάρων ημερών Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών πραγματοποιήθηκε από τις 2 έως τις 5 Οκτωβρίου 2014 στη Θεσσαλονίκη, με θέμα *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*.

Στην ιστορία των διεθνών συνεδρίων νεοελληνικών σπουδών από το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου έως σήμερα, το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο αποτέλεσε το μεγαλύτερο σε αριθμό συμμετοχών με εισηγήσεις. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν 357 ανακοινώσεις, σε 95 συνολικά συνεδριάσεις, από ερευνητές, οι οποίοι προέρχονταν από πέντε ηπείρους. Η πλειοψηφία των συνέδρων ανήκε σε πανεπιστήμια και ερευνητικούς φορείς ευρωπαϊκών χωρών.¹

Καινοτομία, εξάλλου, στην οποία προχώρησε το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, αποτέλεσε το γεγονός ότι η EENS φρόντισε, ώστε η επιλογή του γενικού θέματος να προωθήσει τη διευρυμένη συμμετοχή ερευνητών από τους κλάδους της οικονομίας, της κοινωνιολογίας και των πολιτικών επιστημών. Είναι γνωστό ότι η EENS, ήδη από το Α' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών που διοργάνωσε τον Οκτώβριο του 1998 στο Βερολίνο, υποστηρίζει

1 Τα προγράμματα του Γ', Δ' και Ε' Συνεδρίου της EENS, τα κείμενα των ανακοινώσεων του Γ' Συνεδρίου και τα ψηφιακά Πρακτικά του Δ' και Ε' Συνεδρίου της EENS είναι προσιτά στον ιστότοπο της EENS (www.eens.org) και προσφέρουν στον ενδιαφερόμενο μια πρώτη εντύπωση για την εξέλιξη που έχουν σημειώσει κατά τα τελευταία χρόνια οι νεοελληνικές σπουδές ως γνωστικό/ερευνητικό αντικείμενο.

το ζήτημα της διεπιστημονικότητας στις επιμέρους ειδικότητες, οι οποίες συγκροτούν το ευρύ φάσμα των νεοελληνικών σπουδών, τόσο στο πεδίο της πανεπιστημιακής διδασκαλίας όσο και στην έρευνα.

Σήμερα, οκτώ μήνες μετά τη λήξη των εργασιών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είμαστε στην ευχάριστη θέση να αναρτήσουμε στο Διαδίκτυο τα *Πρακτικά του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* σε μορφή ψηφιακού βιβλίου (e-book). Τα ψηφιακά Πρακτικά του Ε΄ Συνεδρίου αποτελούνται από πέντε τόμους. Η πρόσβαση στα ψηφιακά Πρακτικά του Ε΄ Συνεδρίου, όπως και στα Πρακτικά του Δ΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είναι ελεύθερη.²

Κάθε τόμος των Πρακτικών έχει αυτοτελή σελιδαρίθμηση. Ο πίνακας περιεχομένων του τόμου προτάσσεται, ενώ στο τέλος κάθε τόμου καταχωρίζονται και οι πίνακες των περιεχομένων των τεσσάρων άλλων τόμων προς διευκόλυνση των μελετητών. Είναι ευνόητο ότι η ψηφιακή μορφή των πέντε τόμων των *Πρακτικών του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* θα εξυπηρετήσει ποικιλοτρόπως τους ερευνητές που θα ανατρέξουν σε αυτά.

Η ψηφιακή έκδοση των *Πρακτικών του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* της ΕΕΝΣ πραγματοποιήθηκε με την οικονομική αρωγή του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου. Για την ηθική και έμπρακτη αυτή υποστήριξη ενός ιδιωτικού φορέα προς τις νεοελληνικές σπουδές εκφράζουμε στη Διεύθυνση του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου θερμές ευχαριστίες εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ και εκ μέρους των συνέδρων που έλαβαν μέρος στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών.

Όσον αφορά τα οργανωτικά θέματα, ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο, τους συναδέλφους *Μαρία Ακριτίδου* (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας) και *Τάσο Α. Καπλάνη* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Η συνεχής, συνεπής και πολύπλευρη συμπαράστασή τους σε όλα τα επιστημονικής και πρακτικής φύσεως ζητήματα που αντιμετωπίσαμε, συνέβαλε ευεργετικά

2 Για τα θέματα των προηγούμενων Συνεδρίων της ΕΕΝΣ, για τους τόπους και για τις ημερομηνίες διεξαγωγής τους, όπως και για τα αριθμητικά στοιχεία σχετικά με τις συμμετοχές και τις ανακοινώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά, βλ. τον Πρόλογο στα ψηφιακά *Πρακτικά του Δ΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*.

στην κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερη απόδοση των εργασιών του Συνεδρίου και στην ορθότερη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών.

Ανάλογες ευχαριστίες οφείλουμε στη συνάδελφο *Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη*, μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), και στον συντονιστή της Οργανωτικής Επιτροπής, συνάδελφο *Δημήτρη Σταματόπουλο* (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), για τη συμβολή τους στην αρτιότερη οργάνωση και την εύρυθμη διεξαγωγή του Συνεδρίου.

Στα 21 μέλη της διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής του Ε΄ Συνεδρίου εκφράζει η ΕΕΝΣ τις ευχαριστίες της, διότι κάθε μέλος εργάστηκε υποδειγματικά, ελέγχοντας και επιλέγοντας τις αιτήσεις που υποβλήθηκαν για συμμετοχή με ανακοίνωση στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο της ΕΕΝΣ.³ Συνολικά, δεν εγκρίθηκε κάτι λιγότερο από το 20% των προτάσεων που υποβλήθηκαν. Τα αποτελέσματα του Συνεδρίου, όπως αυτά αξιολογήθηκαν σε μια πρώτη φάση και απέσπασαν εύσημα από την πλειοψηφία των συνέδρων, αποτελούν τη δικαίωση του επίπονου έργου που επιτέλεσαν τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής προς όφελος της διεθνούς κοινότητας των συνέδρων του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών. Βεβαίως, τα τελικά αποτελέσματα του Ε΄ Συνεδρίου θα κριθούν από το περιεχόμενο των ψηφιακών Πρακτικών που δίνουμε σήμερα στη δημοσιότητα.

Επίσης, στους συναδέλφους που πήραν μέρος στο Ε΄ Συνέδριο της ΕΕΝΣ, είτε ως εισηγητές είτε ως ακροατές, και στους προέδρους των 95 συνεδριών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια του Συνεδρίου, χρωστούμε χάριτες και ευχαριστίες.

Θα ήταν, όμως, παράλειψη, αν δεν υπογραμμίζαμε τη συμβολή των παρακάτω συνεργατών της ΕΕΝΣ σε ό,τι έχει σχέση με την καλύτερη διευθέτηση των τεχνικών ζητημάτων που αφορούν την προετοιμασία, τη διεξαγωγή και την ολοκλήρωση ενός διεθνούς συνεδρίου.

Οι ευχαριστίες μας απευθύνονται στον *Νίκο Γουλανδρή* (Παρίσι), στον εκπαιδευτικό *Γρηγόριο Κώτσια* (τον αφοσιωμένο συνεργάτη από το 2002 για τα τεχνικά ζητήματα του ιστοτόπου της

3 Στην οικεία θέση κάθε τόμου των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, πριν από τον Πρόλογο, καταχωρίζεται ο κατάλογος των μελών της Επιστημονικής Επιτροπής.

ΕΕΝΣ στο Βερολίνο), και στους συναδέλφους Ευανθία Παπαευθυμίου και Παύλο Βασιλειάδη (Θεσσαλονίκη), που επωμίσθησαν την ευθύνη της Γραμματείας του Συνεδρίου.

Για τη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ οφείλουμε ξεχωριστές και ολόθερμες ευχαριστίες στους συνεργάτες του Κέντρου Βυζαντινών, Κυπριακών και Νεοελληνικών Σπουδών της Γρανάδας (Ισπανία), συναδέλφους *Παναγιώτα Παπαδοπούλου* και *Jorge Lemus Pérez*. Η επιστημονική κοινότητά μας θα έχει ένα χρήσιμο εργαλείο έρευνας χάρη στον μόχθο που έχουν επενδύσει και οι δύο στην επιμελημένη εμφάνιση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου.

Τέλος, στον Γενικό Διευθυντή και σε όλο το προσωπικό του *Grand Hotel Palace* στη Θεσσαλονίκη, στις αίθουσες του οποίου φιλοξενήθηκαν οι εργασίες του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας για την άριστη υποδομή και την παραδειγματική υποστήριξη που προσέφεραν, προκειμένου η διεξαγωγή του Συνεδρίου να εξελιχθεί με ακρίβεια και συνέπεια.

Ανατρέχοντας στην έως σήμερα εικοσαετή ιστορία της ΕΕΝΣ, με ικανοποίηση παρακολουθούμε την αναγνώρισή της ως μοχλού στην προσπάθεια να προωθηθούν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ζωηρό ενδιαφέρον που προκαλούν σε όλες τις ηπείρους τα ανά τετραετία συνέδριά της. Σημαντική, επίσης, υπήρξε κατά τα τελευταία έτη η συμβολή της ΕΕΝΣ στην προσπάθεια διάσωσης τμημάτων νεοελληνικών σπουδών σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, καθώς και στην προώθηση νέων ερευνητών, με στόχο την επαγγελματική αποκατάστασή τους. Στους τελευταίους η ΕΕΝΣ έμπρακτα προσέφερε την υποστήριξη που χρειάζονταν σε θέματα υποτροφιών και σε συναφή ζητήματα ερευνητικών προγραμμάτων.

Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, η ΕΕΝΣ έχει εφαρμόσει ως αρχή, ήδη από το Α΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών του 1998 στο Βερολίνο, και φροντίζει να προσφέρει τη δυνατότητα σε νέους ερευνητές να συμμετάσχουν ως εισηγητές στα Συνέδριά της, σύμφωνα με τους καθιερωμένους κανόνες αξιολόγησης και επιλογής των δηλώσεων συμμετοχής από την αρμόδια Επιστημονική Επιτροπή. Διότι με τον τρόπο αυτό δίνεται η ευκαιρία σε νέους ερευνητές να προβάλουν το επιστημονικό προφίλ τους από το

βήμα μιας διεθνούς επιστημονικής διοργάνωσης, και να έρθουν σε επαφή με ειδικούς στα επιμέρους πεδία έρευνας και διδασκαλίας των νεοελληνικών σπουδών.

Στο πλαίσιο αυτό, προέχει να προχωρήσουμε σε μια σημαντική και επιβεβλημένη από τα πράγματα πλέον σήμερα εκδοτική προσπάθεια. Να πραγματοποιήσουμε, δηλαδή, τη σκέψη που διατυπώσαμε εδώ και μερικά χρόνια για το επείγον ζήτημα που αντιμετωπίζουν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές: την έλλειψη ενός ψηφιακού περιοδικού νεοελληνικών σπουδών, με διεθνή χαρακτήρα και με αυστηρές προδιαγραφές σύνταξης και επιμέλειας.

Παρά τη δυσμενή από οικονομική άποψη συγκυρία και παρά τις άλλες δυσκολίες που συνεπάγεται μια τέτοια πρωτοβουλία, το περιοδικό αυτό θα αποτελούσε σημαντικό όργανο προβολής των νεοελληνικών σπουδών διεθνώς σε μια περίοδο κρίσης που διατρέχουν οι ανθρωπιστικές σπουδές γενικότερα στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Βερολίνο, 29 Απριλίου 2015

Καθηγητής Κωνσταντίνος Α. Δημάδης,
πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ

ΟΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ Ε΄ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΕΝΣ*

* Όσες υποβλήθηκαν/εγκρίθηκαν προς ανάρτηση (<http://www.eens.org/?page_id=3593>)

ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ / ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

*Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ιδεολογικές αναζητήσεις
στο ύστερο Βυζάντιο και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας*

**Πρακτικές, συμπεριφορές και ρήξεις στον αγροτικό κόσμο.
Βροντολογία-σεισμολογία-νομοκανόνες 17^{ου}-18^{ου} αιώνα.
Καταχρηστικές παρεκκλίσεις στη διαχείρισή τους**

Στέλιος Μουζάκης *

Γενικά

Πανάρχαιος και ακατάπαυστος είναι ο αγώνας του ανθρώπου για την εξασφάλιση των υλικών και πολιτισμικών όρων της επιβιώσής του. Ένας αγώνας διαρκής, όμως διακριτός, ανάλογα με τα επίπεδα εξέλιξης και τα εκάστοτε μέσα διεξαγωγής του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να κινείται σε ένα σύνθετο πλαίσιο θεσμών τους οποίους διαμορφώνει, οργανώνει και τυποποιεί ο ίδιος, σε τρόπον ώστε να επιτυγχάνει να ρυθμίζει τις λειτουργίες της ζωής του ακολουθώντας ένα κοινά αποδεχτό εθιμικό δίκαιο. Εντείνοντας όμως πάντοτε την προσπάθειά του, ούτως ώστε να καταφέρει να επιτύχει την επικοινωνία του φυσικού με τον μεταφυσικό κόσμο¹.

Η αποτυχία της σοδειάς, αποτελεί ίσως τον βασικότερο φόβο μιας αγροτικής κοινωνίας η οποία μπορεί να οδηγήσει τα αγροτικά νοικοκυριά στο να βιώσουν τις απρόβλεπτες πολλαπλές συνέπειες μιας άφορης χρονιάς, φθάνοντας μέχρι της αστάθειας των οικονομικών τους. Ιδιαίτερα όταν οι φτωχότεροι βρίσκονται σε μια μόνιμη οικονομική ανασφάλεια και αδυναμία ελέγχου των φυσικών όρων της παραγωγής τους, σε περιοχές όπου είναι περισσότερο έκδηλες οι ιδιαιτερότητες του μεσογειακού κλίματος. Είναι όμως βέβαιο ότι συναντάται μεγάλη διαβάθμιση στην αναλογία του μεγέθους και του είδους του φόβου τον οποίο βιώνει ο κάθε άνθρωπος σε κάθε περίπτωση. Αυτό ακριβώς είναι το στοιχείο που διαμορφώνει την «ιστορικότητα» του φόβου: δεν φοβούνται όλες οι ιστορικές κοινωνίες τα ίδια πράγματα με τον ίδιο τρόπο.

* Ιστορικός ερευνητής πολιτισμών, stelmourzakis@hotmail.gr

1 Βαρβούνης 1995, 41-42.

Πρακτικά Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτ. 2014):

Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):

οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία

Τόμος Β' (ISBN: 978-960-99699-8-7)

© 2015 Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (www.eens.org)

Για τις ανάγκες τους αυτές οι άνθρωποι προχώρησαν σε ακραίες συχνά συμπεριφορές στην προσπάθειά τους να τιθαसेύσουν τα στοιχεία της φύσης, ούτως ώστε να δυνηθούν να προστατεύσουν, να εξασφαλίσουν ή και να αυξήσουν την αυτάρκεια στα παραγόμενα προϊόντα, μέσα στα πλαίσια της κλειστής παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας: όπως δημητριακά, κρασί, αλλά και τα αντίστοιχα κτηνοτροφικά, επεμβαίνοντας ή πιστεύοντας ότι μπορούν να καταφέρουν να επέμβουν για το σκοπό αυτό, στα φυσικά φαινόμενα².

Σαφώς και είναι βέβαιο ότι απηχούν πολύ παλαιές-τοτεμικές-δοξασίες, οι οποίες προέρχονται από την εποχή όπου η παραγωγική γεωργική οικονομία, είχε να αντιμετωπίσει ένα πλήθος διαμέσων δυνάμεων ανάμεσα στον άνθρωπο³ και τη φύση⁴. Την πραγματικότητα αυτή ο άνθρωπος συχνά τη συνέδεσε, με την παράβαση από μέρους του κάποιων θεϊκών εντολών και δέχτηκε ότι οφείλεται συχνά στις αμαρτίες του⁵. Αναγνωρίζεται, όπως ήταν αναμενόμενο, ότι ο Θεός εκδηλώνει την κηδεμονία και την πρόνοια του για το ανθρώπινο γένος, άλλα τονίζεται και η ευθύνη που έχουν οι ίδιοι οι άνθρωποι για τα συμβαίνοντα⁶.

Όσον αφορά στην καθημερινή ζωή, συχνά χρησιμοποιήθηκαν μαγικές πράξεις, κυρίως προφυλακτική μαγεία από τα κακά πνεύματα, τα παράσιτα, τις ασθένειες ή το κακό μάτι. Η μαγεία ουσιαστικά αποτέλεσε μέρος της τεχνολογίας η οποία του επέτρεψε να ασκήσει προσφυγή για το περιβάλλον⁷. Τελικά φαίνεται ότι «δυο καταναγκασμοί δρούσαν στο επίκεντρο της ιστορίας της Μεσογείου, η φτώχεια και η αβεβαιότητα του αύριο. Αυτό ίσως ήταν και η αιτία της φρονιμάδας, της λιτότητας, της επινοητικότητας των ανθρώπων⁸».

Στην εισήγησή μας πολύ σύντομα θα αναφερθούμε σε ότι έχει σχέση με την εκμετάλλευση των χαρακτηριστικών της λαϊκής μετεωρολογίας όσον αφορά τα γεωργοκτηνοτροφικά, τις εκάστοτε πρακτικές και το περιβάλλον. Γενικότερα, συμπεριφορές του

2 Κωστής 1993.

3 Λεκατσάς 1957, 337-339.

4 Polyhistor VIII, 32.

5 Καφταντζής 1989, 119.

6 Παΐζη-Αποστολοπούλου-Αποστολόπουλος 2006, 70.

7 Dupuy 1987, 71-77. Pitra, 1888, 300.

8 Braudel 1991, 300.

αγροτικού κόσμου μεταξύ του 17^{ου} και 18^{ου} αι., όπως αυτές εμφανίζονται μέσα από τις καταγραφές στα Σεληνοδρόμια⁹, στα Βροντολόγια¹⁰, στα Σεισμολόγια¹¹ ως και το αντίστοιχο εθιμικό δίκαιο στους Νομοκάνονες¹², κατά κύριο λόγο όμως όταν αυτά εμφανίζουν ιδιαίτερες καταχρηστικές παρεκκλίσεις στη διαχείρισή τους.

Βεβαίως δεν πρέπει να λησμονούμε ότι τα συγκεκριμένα κείμενα είναι δυνατόν να κατανοηθούν αποκλειστικά και μόνον, μέσα στο δικό τους πολιτισμικό πλαίσιο. Εδώ είναι αναγκαίο να σημειώσουμε ότι η Εκκλησία τα συμπεριλαμβάνει στα ψευδεπίγραφα ως «βέβηλα και βάρβαρα» και για το λόγο υπήρξαν εξοβελιστέα¹³ και ακατάλληλα για ανάγνωση. Όμως διαμέσου αυτών των κειμένων είναι δυνατό να παρακολουθήσουμε αφενός τη γλωσσική συνέχεια όσον αφορά τη διαμόρφωση του ίδιου κειμένου αλλά κυρίως τις αντίστοιχες ρήξεις στις κοινωνίες όπως αυτές εμφανίζονται μέσα στη διάρκεια των χρόνων.

Τα των αστέρων εγχειρίδια

Με την πάροδο των χρόνων, τη φυσική εξέλιξη, την επιμονή και την υπομονή ο άνθρωπος ανέπτυξε τη γεωργία και τη κτηνοτροφία. Όμως με διάφορους τρόπους όπως παρακλήσεις προς το θείο για βοήθεια ή προστασία, προσπάθησε να επέμβει ή και να εμποδίσει τα φαινόμενα της φύσης, αλλά και πιθανές πονηρές ενέργειες που είχαν ως σκοπό την καταστροφή της παραγωγής του. Έτσι «πίστευε ότι με μαγικές επωδές είναι δυνατόν να προκαλέσει βροχές ή να αποσοβήσει καταιγίδες¹⁴». Ακόμα προσπαθούσε με τη μελέτη της κίνησης του Ήλιου ή τις αυξήσεις και μειώσεις της Σελήνης να προείδει πως θα μπορούσε να προγραμματίσει καλύτερα τις εργασίες του. Ειδικότερα ο αγρότης συνέδεσε τις μυστηριώδεις εναλλαγές της Σελήνης με την ανάπτυξη ή την αποσύνθεση των επί της γης αγαθών. Έτσι δέχτηκε από συμπάθεια την αποκατάσταση της σχέσης αιτίου και αποτελέσματος και αντιστοίχισε τις καθημερινές του γεωργικές δραστηριότητες με τις εναλλαγές της Σελήνης.

9 Stephano 1848-1854, 147.

10 Stephano 1833, 429.

11 Stephano 1833, 429.

12 Κριαράς 1990.

13 Αγαπίου-Νικοδήμου 1800, 48.

14 Seneca 4, 7, 3.

Από τη Ρωμαϊκή αλλά και την περίοδο του Βυζαντίου, παράλληλα με τις προστατευτικές διατάξεις του επίσημου δικαίου, αναπτύχθηκε μια κατηγορία εγχειριδίων¹⁵, που φαίνεται ότι απόκτησαν ιδιαίτερη σημασία στη συνεχή προσπάθεια των γεωργών στο να αντιμετωπίσουν τις τοπικές καιρικές συνθήκες. Εξαιτίας αυτού εμφανίζουν μίαν αξιοπρόσεκτη παρουσία, που όμως ελάχιστα έχει ερευνηθεί¹⁶. Είναι τα λεγόμενα *Βροντολογία*, *Σεισμολόγια*, *Σεληνοδρομία* αλλά και τα *Ηλιοδρομία*, παράλληλα με τα γεωπονικά βιβλία, τα *Ιατροσόφια* και τους *Νομοκάνονες*, για να αναφέρουμε τις πηγές με τις οποίες, σύντομα, θα ασχοληθούμε. Την παλαιότερη συστηματική θεώρηση των σχέσεων της Σελήνης με τον Ήλιο και με τα ζώδια και των εξ αυτών συμπερασμάτων των αφορούντων στη γεωργία, συναντάμε στις *Διοσημείες* του Ιωάννη του Λυδού (5^{ος}-6^{ος} αι.) όπου οϊαντίστοιχες περιγραφές¹⁷ αλλά και στα *Γεωπονικά* του Κασσιανού Βάσσου (10^{ος} αι.)¹⁸.

Σχέση της Σελήνης με τη γεωργία. Σεληνοδρομία

Στην αρχή ενός παλαιού Σεληνοδρομίου συναντάμε μικρό πρόλογο όπου εξηγείται πολύ σύντομα σε ποία φάση της Σελήνης είναι καλό να φυτεύει κάποιος. «Τινές φασίν αυξανομένης της Σελήνης χρη φυτεύειν, φθινούσης δε ού. Άλλοι από τετάρτης έως οκτωκαιδεκάτης. Άλλοι παραιτούνται από πεντεκαιδεκάτης μέχρι εικοστής φυτεύειν. Η δε ακριβής και δια πείρας διδασκαλία, υπό γής ύψους της Σελήνης φυτεύειν χρή¹⁹». Σύμφωνα με τον κωδικογράφο, η καλύτερη χρονική στιγμή για να φυτεύουμε είναι όταν έχουμε πανσέληνο. Βεβαίως καθόλη τη διάρκεια του γεμίματος η Σελήνη βρίσκεται σταδιακά κατερχόμενη κάτω από τη γη. Αντίθετα στο χάσιμο βρίσκεται πάνω από τη γη, όπου σταδιακά ελαττώνει την παρουσία της²⁰.

Προτού προχωρήσουμε στα σχετικά με τη γεωργία ας δούμε τη σχέση της Σελήνης με την πρόγνωση των φαινομένων του χειμώ-

15 Χωνιάτης 1835, 276.

16 Theodossiou 2012, 15.

17 Λυδός 1838, 294-299.

18 Βάσσος 1871, 5.10.

19 CCAG01,165.

20 Βάσσος 1930, 17-18.

να, στα κείμενα του Ευδόξου του Κνίδιου²¹ (5^{ος} -4^{ος} αι.), από έναν κώδικα του 16^{ου} αι.. Θα περιοριστώ να αναφερθώ σε λίγα ζώδια και στα έχοντα σχέση με τα γεωργοκτηνοτροφικά.

«Ιουνίου ιδ' ει εν Κριώ ευρεθή η Σελήνη.. έσται αχλύς και βρονταί και χάλαζαι, ταραχαί τε τοις δένδροις εκ βιαίων πνευμάτων..

Ιουλίου κ' ει εν Κριώ ευρεθή η Σελήνη...χειμών ανεμώδης και ψυχρός και χιονώδης και όμβροι συνεχείς...χρόνος δε έξει γεννημάτων ευφορίαν και ελαιών και φοινίκων, οίνος ολίγος μεν παραμόνιμος και των τετραπόδων αύξησις..

Ιουνίου ιδ' ει εν τω Ταύρω ευρεθή η Σελήνη, ένδεια των επιτηδείων...»

Στο *Περί Καταρχών* κείμενο του Μάξιμου, ένα κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην γεωργία. Το κείμενο στο οποίο καταγράφονται ποιες γεωργικές εργασίες πρέπει να εκτελούνται στην εκάστοτε θέση της Σελήνης επί του κάθε ζώδιου, νομίζω ότι συνοψίζει όλες τις γνωστές θέσεις:

«X. Περί γεωργίας

Σελήνης Κριώ: συμφέρει φυτεύειν, σπείρειν, σηκούς κατασκευάζειν, γην βωλοστροφείν και εξημερούν, έσται γαρ ταχέως κάρπιμος.

Σελήνης Ταύρω: συμφέρει γεωργικά πράγματα πάντα απλώς πράττειν, εργολαβίας δε ή μισθώσεως γεωργικής επιλαβίσθαι ου συμφέρει...²²»

Συνέδεαν την αγροτική κυρίως παραγωγή, ανάλογα με τη θέση της Σελήνης, κάποτε και με το πώς αυτή εμφανίζεται χρωματικά κατά τη χρονική στιγμή που περνούσε από τα αντίστοιχα ζώδια. Αυτό τον σκοπό εξυπηρετούσαν τα *Σεληνοδρόμια*. Συχνά οι προγνώσεις για τη μελλοντική εξέλιξη της καλλιέργειας δεν λαμβάνουν υπόψη τους μόνον τη θέση της Σελήνης σε κάθε ένα από τα 12 ζώδια ή τη σχέση τους με τους πλανήτες αλλά και την θέση κάποιας συγκεκριμένης αριθμητικά ημέρας.

Σε ένα άλλο μαγικό κείμενο η θέση της Σελήνης συνδέεται ακόμα και με την οικιακή οικονομία εφόσον προκαθορίζει τον κατάλληλο χρόνο για να προβεί κάποιος σε δικαιοπραξίες ακινήτων αλλά και ζώων. Αναφέρει: «Η Σελήνη εν Κριώ επιτηδεία εστί ... εις το αγορά-

21 Goldstein - Bowen 1983, 330-331.

22 Ludwich 1877, 93.456-474.

ζειν τετράποδα ζώα. Σελήνη εν Ταύρω επιτηδεία εις αγοράν περιβόλων... και φυτεύειν δένδρα ... Σελήνη εν Διδύμοις επιτηδεία εις το κυνηγάν ... Σελήνη εν Παρθένω επιτηδεία εις το κατασπείραι ... Σελήνη εν Ιχθύσιν επιτηδεία εις το φυτεύειν δένδρα..²³»

Σαφώς η καλύτερη εποχή για να κλαδεύεις δένδρα και αμπέλια είναι ο Γενάρης. Άλλωστε γνωστή είναι η παροιμία «Γενάρη μήνα κλάδευε φεγγάρι μη ξετάζεις²⁴», ή και «το γενάρη κόβει κλήμα και καιρό μη ρωτάς²⁵», στοιχεία που επισημαίνουν το πόσο βαθιά είναι ριζωμένη η πίστη στις μαρτυρίες της Σελήνης. Βέβαια το Γενάρη είναι όψιμα -αργά, για να σπείρεις. Γι' αυτό στη Νάξο λένε για το σπάρσιμο «Γενάρης αν έχης τόπο καλό βάλτο, αλλοιώς άμε το στο μύλο άλεσέ το και φάτο». Ακόμα τη γνωστή παροιμία «Φλεβάρης κι αν φλεβήζει καλοκαιριαίς μυρίζει μα αν δώση και κακιώση μεσ' το χιόνι θα μας χώσει²⁶». Στα Φάρασα της Μικράς Ασίας έλεγαν «του Φλεβάρη το κριθάρι, του Μάρτη το κατσίκι²⁷», δηλαδή η προκοπή του κριθαριού φαίνεται το Φεβρουάριο και των κατσικιών το Μάρτη.

Εκλείψεις Σελήνης

Σημαντική θέση στις προβλέψεις κατέχουν και οι εκλείψεις της Σελήνης: «Εάν η σελήνη κρατηθή και εις ζώδιον τον κριόν λάχη ένδειξιν ποιεί, εις θνήσιν κτηνών και κυνήγην πολύ γένηται, και λείψις υδάτων..²⁸», «Ει δε εις τον αιγόκερον λάχη θνήσης κτηνών δηλοί, κι στένωσις σίτου και κρίθου, και υετού και οίνου και παντός πράγματος..²⁹».

Υπάρχουν ακόμα αναφορές όπου συνδέουν τη Σελήνη και τη θέση της σχετικά με τα ζώδια, με την πτώση από τον ουρανό κόκκινης λάσπης ή φωτιάς ακόμα και αν πέσουν από τον ουρανό βάρτραχοι, κοινό φαινόμενο όταν υπάρχουν καταιγίδες ή και σκόνη παχιά³⁰.

23 CCAG 059/3, 94-96.

24 Abbot 1903,13.

25 Ζευγώλη-Γλέζου 1963, 77.

26 Abbot 1903,14.

27 Λουκόπουλος-Λουκάτος1951, 82.

28 Βροντολόγιον 1687, φ8ν.

29 Βροντολόγιον 1687, φ9ν.

30 Βροντολόγιον 1687, φ26ρ-29ν.

Εκλείψεις Ηλίου

Σύμφωνα με ελάχιστα κείμενα που διασώζονται τα Ηλιοδρόμια, η επιτυχία και η απόδοση της αγροτικής αλλά και της κτηνοτροφικής παραγωγής έχει άμεση σχέση κάποτε και με τις εκλείψεις του Ηλίου και το ζώδιο στο οποίο συμβαίνει αυτή. Έτσι σε έναν κώδικα από τη μονή Ιβήρων διαβάζουμε: «... Εάν εις ζώδιον τον δίδυμον λάχη, εις ζημίεις των σπόρων δηλοί, και ολιγότηταν χλόης...» παρακάτω «Εάν εις τον καρκίνον λάχη, εις λείψιν των υδάτων δηλοί, ...και εις θνήσιν των πετινών του αέρος ήγγουν των κτηνών...³¹».

Η παρουσία της ομίχλης στα ζώδια

Σε πολλές περιοχές συσχετίζουν και αποδίδουν την καταστροφή των καρπών και των σπαρτών στην παρουσία ομίχλης τους μήνες Οκτώβριο με Ιανουάριο ενώ αντίθετα, πιστεύεται ότι η εμφάνισή της ομίχλης κατά τους μήνες Απρίλιο και Ιούλιο, ενισχύει την παραγωγή και προκαλεί ευφορία. Σε Σεληνοδρόμιο του 16^{ου} αι. αναφέρεται:

«Εάν εν τω Κριώ (Μάρτιος³²) η Σελήνη κατά την πρώτη φυλακή τας κεραίας συνάγη αγαθόν σημαίνει καιρόν ... Ει κεραυνός γένηται σημαίνει σπάνησιν καρπών, ει δε γένηται ομίχλη, ευφορίαν... ει δε αιματώδης γένηται η Σελήνη, σίτου ευφορίαν σημαίνει. ει δε πνεύματα μεγάλα πνεύσωσιν σημαίνει φθοράν κτηνών».

Ο Λυδός αντίθετα, περιορίζει σε λίγα μόνον ζώδια τις προβλέψεις του για την ομίχλη. Έτσι «Σελήνη στον Αιγόκερω (Δεκέμβριο)...ει ομίχλη γένηται χάλαζα ποιείται», «Σελήνη Υδροχόω (Ιανουάριος) ...ει δε ομίχλη γένηται σίτου και οίνου δαψίλειαν δηλοί...», «Σελήνη Ιχθύσιν (Φεβρουάριος) ...εάν ομίχλη εις την γην πέση, συνοίσει τοις καρποίς...».

Για να αποδιώξουν την ομίχλη (αμούχλου) στην Κάρπαθο λ.χ., απειλούν ότι θα τη δείρουν με τη σκίλλα, την σκιλλοκρέμυδα, λέγοντας και σχετική επωδή: «μτσάς μου, μτσάς μου, την αμούχλου/ να τη βάλω στησ σακκούλα/ να τη γείρω με τη βίτσα/ τσαι με τη χλωρή παπούτσα,/ να τη ρίξω στην αυλή μου/ να την τρώνε οι πετεινοί μου³³». Σε άλλες περιοχές πιστεύουν ότι η ομίχλη που την ονομάζουν αντάρα, είναι σύννεφο που έπεσε στη γη³⁴.

31 Βροντολόγιον 1687, φόν.

32 Grumel 1958, 124.

33 Πετρόπουλος 1959, 56.

34 Τσολοδήμος- Δημητρακάκης 1978, 629.

Στην Κύπρο λέγουν «Άμα κάμει πάος έσει νερά κοντά», δηλαδή όταν έχει βαρεία ομίχλη, πάχνη, η βροχή είναι κοντά³⁵. Ακόμα «Άμα ο ουρανός τον φλεβάρην τζαι τον Μάρτην εν ξάστερος τζι εν φυσά αέρας κάμνει πάος», έχουμε καταστροφή των σπαρτών³⁶.

Γνωστές είναι και οι παροιμίες «Όποιος τον Οχτώβρη δεν ήσπειρεν οχτώ σωροί δεν ήστησε», δηλαδή η σπορά του Οχτώβρη έχει την καλύτερη απόδοση³⁷. Ακόμα «Άμα πλιεί ο Οχτώβρης ανάγκη του Μάρτη δεν έδει³⁸» δηλαδή αν πιεί νερό το χωράφι τον Οκτώβρη δεν έχει ανάγκη τον Μάρτη. Βεβαίως «Άμα σιονίσ' ο Οχτώβρης πούληννε βούδκια τζαι γόραζε σιτάριν³⁹», δηλαδή εφόσον χιονίσει ο Οκτώβρης πούλησε τα βόδια και αγόραζε σιτάρι, γιατί δεν έχεις σοδειά ούτε τροφές για τα ζώα.

Προστασία της σποράς από νετό ή χαλάζι

Είναι γνωστό πόσον ωφέλιμος είναι στους γεωργικούς πληθυσμούς, η πτώση βροχής σε συγκεκριμένο χρόνο και αντίθετα πόσο επιβλαβής συχνά είναι η απουσία της. Για την προστασία από τη χαλαζόπτωση των αγρών, αλλά και των δένδρων και των καρπών γενικότερα, την οποία προσπαθούσαν να απομακρύνουν δια μαγικών μέσων, συναντάμε ιδιαίτερες αναφορές ήδη από την αρχαιότητα. Αναφορά για κατάδεσμο βροχής συναντάμε και στον Πausανία, ο οποίος λέγει ότι του είπαν πως με εξορκισμούς απότρεπαν την πτώση χαλάζης⁴⁰. Κατά τους βυζαντινούς χρόνους αλλά και κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους⁴¹, υπήρχαν ορισμένοι οι οποίοι διατείνονταν ότι με μαγικά μέσα μπορούσαν να προκαλέσουν ή και να αποτρέψουν τη βροχή ή το χαλάζι, ήταν δε γνωστοί ως νεφοδιώκται ή νεφοκράται. Τόσο έντονο φαίνεται ότι ήταν το φαινόμενο ώστε συναντάται και σχετικό επώνυμο⁴².

Χαρακτηρίζονταν δε δια των λέξεων αυτών «οι τα νέφη διερωτώντες⁴³», αυτοί δηλαδή που παρατηρούσαν την κίνηση των νε-

35 Ξιούτας 1984, 73, α.α. 200.

36 Ξιούτας 1984, 77 α.α. 216.

37 Ζευγώλη-Γλέζου 1963, 229.

38 Ξιούτας 1984, 77 α.α. 222.

39 Ξιούτας 1984, 79 α.α. 227.

40 Pausanias 34.3.

41 Maury 1877, 178.

42 Miklosich-Müller 1883, 234.

43 Ράλλης-Ποτλής 1859, 356.

φών και μάλιστα τα σχήματα τα οποία διαμόρφωναν αυτά στο στερέωμα, κατά την δύση του ηλίου. Από τη μελέτη αυτών προέβλεπαν αν θα επακολουθήσουν άνεμοι ή και βροχές. Έκαμαν δηλαδή νεφελομαντεία.

Όπως λέγει Ιουστίνος ο Μάρτυς «οι καλούμενοι νεφοδιώκται, οι επαοιδίαις τισί κατασκευάζονται ένθα βούλονται χαλάζας καί αμέτρους υετούς ακοντίζειν⁴⁴». Γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει και ο Δαμασκηνός: «πάλιν λέγουσιν ότι νεφέλας καί ύετούς παράγουσι γόητες άνθρωποι καί τοῦτο ματαιολογοῦσι⁴⁵». Παρόλα αυτά η εκκλησία αυτούς που για καλό σκοπό, όπως για προστασία των καρπών, απότρεπαν τη βροχή, δεν φαίνεται να τους καταδικάζει, επειδή τους θεωρούσε ως πρόξενους καλού. Στον νομοκάνονα του Φωτίου αναφέρεται σχετικά: «οι δια μαγείας τη σωτηρία των ανθρώπων ή τη σωφροσύνη υποβουλεύοντες τιμωρούνται, ου μεν οι προς θεραπείαν των ανθρώπων ή την ευετηρίαν των καρπών ποιούντες οίον βροχήν ή χάλαζαν επέχοντες⁴⁶». Το αυτό αναφέρεται σε διάταξη του Λέοντος Σοφού: «ξε΄... φωραθειή μαγγανευόμενος... είτε αποτροπής της των καρπίμων βλάβης...».

Σε πολλές περιοχές για την αποτροπή καταιγίδας ανάβουν κεριά επιταφίου, ενώ στην Πάρο σταυροκοπιούνται λέγουν μια ευχή και χαράσσουν στη γη σταυρό με μαυρομάνικο μαχαίρι⁴⁷. Ακόμα και σήμερα οι αλατοποιοί και οι κεραμοποιοί στη Θράκη, προς απομάκρυνση της βροχής μεταχειρίζονται γοητείας⁴⁸. Ο Νικόδημος Αγιορείτης τον 18^ο αι., αναγνωρίζει την νεφοδιωκτική πράξη ως το όγδοο είδος μαγείας και τη στηλιτεύει.

Ο Θεσσαλονίκης Ευστάθιος τον 13^ο αι. αναφέρει: «Αι δε χάλαζαι κακόν άλλο και αυταί πολέμιον τη περί γην απάση εκφύσει. Και αμπέλους μεν αυτάς εσπαράσσεσθαι και δεινά κατ' αυτών ποιείν και κατασκήπτειν καρποίς δένδρων και κατατρίβειν αυτά..⁴⁹». Σε νομοκάνονα της μονής Ιβήρων του 17^{ου} αι. διαβάζουμε: «κεφάλαιον ρξδ΄... αποδένουσι το χαλάζι με μαυρομάνικο μαχαίρι ή την βροχήν..⁵⁰». Το ίδιο αναγράφεται σε χειρόγραφο από τη Μακεδονία.

44 Ιουστίνος 6, 1277.

45 Δαμασκηνός 96 532.

46 Photii θ΄ 85.

47 Νομοκάνονας 1668, 674.

48 Παπαϊωαννίδης 1929, 179.

49 Ευστάθιος 1832, 80.20.

50 Πολίτης 1911-1912, 386.

«+περί να σταματήσης χαλάζιν. Όταν ιδής οπού αρχίζει να πέφτη χαλάζιν, της ώρας να έχης μαυρομάνικον μαχαίριν...⁵¹». Συνεχίζοντας ο Νομοκάνοντας αναφέρει «..όταν πέφτη το χαλάζι, ρίπτουσι σίδηρα έξω διά εμπόδιον...». Μέχρι και σήμερα στο Ζουπάνι (Πεντάλοφο) και το Σισάνιο της Μακεδονίας το ίδιο πράττουν. Για να σταματήσουν την καταστροφική βροχή ή το χαλάζι, απορρίπτουν τη σιδερένια πυροστιά ανατρέποντες την, στην αυλή της οικίας των⁵².

Όμως αν συμβεί και βρίσκεσαι έξω στην ύπαιθρο τότε: «...το δέρμα της αλεπούς [φόραγε] δεν θέλει εγγίξει κεραυνός μηδέ χάλια και εκεί όπου είναι συκέα και δάφνη κεραυνούς δεν πιάνει...⁵³». Εισ τον Ναίμονα της Μεσημβρίας το Πάσχα έκαναν μίαν κουλούρα με 5 αυγά, πήγαιναν στα αμπέλια και τα έτρωγαν, τα δε φλούδια τους τα παράχωναν κοντά στα κλήματα σε μια προσπάθεια να αποτρέψουν το χαλάζι⁵⁴.

Βροντολογία

Μια ακόμα σημαντική πηγή πληροφοριών για το μέλλον της αγροτικής παραγωγής και όχι μόνον, είναι και τα Βροντολόγια. Δηλαδή ο συσχετισμός της αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής γενικότερα αλλά και κάποιου κοινωνικού γεγονότος με το άκουσμα βροντής σε συγκεκριμένο ζώδιο, όπου βρίσκεται άλλοτε ο Ήλιος, άλλοτε η Σελήνη. Έτσι σε βροντολόγια διαβάζουμε: «Εάν βροντήσει ο Καρκίνος (Ιούνιος) άνεμος πολύς πνεύσει και όλα τα γενόμενα σώα γίνονται, σίτος και κριθάρι πολύς έσται και πλήθος γενήσεται...⁵⁵», σε άλλο διαβάζουμε: «Σελήνη α' εάν βροντήση των καρπών ευφορία έσται εξηρημένων κριθών..ε' εάν βροντήση απαίσιον τοις αγροίς..⁵⁶».

Αντίθετα «Εάν Λέων (Ιούλιος) βροντίση εις όλους τους καρπούς φθορά σημαίνει ..οσπρείων απώλεια και επί τα άγρια θηρία μανίαν γενήσεται..⁵⁷». Ο Φίγουλος σημειώνει για τον Λέοντα «..ιβ' εάν βρο-

51 Abbot 1903, 363.

52 Λουκόπουλος 1921, 21.

53 ΣΒΝΦ 1800, φ.20 γ.

54 Μέγας 1949, 109.

55 Αρχείο Κώδιξ 5, Φ1γ.

56 Λυδός 1838, 307.

57 Αρχείο Κώδικας 5, Φ1ν.

ντήση ψύχος τω θέρει αδόκητον δι ού φθαρήσεται τα επιτήδεια... η'εάν βροντήση ένδειαν καρπών εξ επομβρίας δηλοί...⁵⁸».

Συχνά την καταστροφή των καρπών τη συνδέουν με τους κεραυνούς και με τις βροντές κατά τους μήνες Απρίλιο και Μάιο. Κατά τον Πάξαμο όταν πέφτουν βροντές και αστροπελέκια κατά κανόνα πιστεύεται ότι χαλάει το κρασί. Για προστασία του όταν κλείνουμε τα πιθάρια πρέπει να τα κουμπώνουμε με σίδηρο ή και με κλωνάρια από δάφνη.

Σεισμολόγια

Αλλά και τα γνωστά Σεισμολόγια άμεσα συνδεδεμένα με τα Βροντολόγια, αναδεικνύονται σε πολύτιμους συνεργάτες των αγροτών και των κτηνοτρόφων, αφού το γεγονός του σεισμού, ανάλογα με το χρόνο εμφάνισης του, άλλοτε ημέρα και κάποτε νύχτα, συσχετισμένο με το αντίστοιχο ζώδιο, προδίδει και την επικείμενη πλούσια παραγωγή ή και την καταστροφή της όπως λ.χ. τον Αύγουστο όπου η «Παρθένος εάν ημέρα σεισμός γένηται... το γένημα καθέξει ... και απώλεια εις το κρασί ... εάν νυκτί σεισμός γένηται τα μικρά ζώα απόλλυνται αι δε πηγαί των υδάτων ανθήσουσιν και όμβρος του έτους εξανθήσουσιν και τα γενήματα πληθυνθήσονται...⁵⁹».

Αντίθετα σε άλλο χειρόγραφο Ιατροσόφιο διαβάζουμε: «Μην Αύγουστος εν τω Παρθένω σησμος γενή... τα δένδρα πνηγήσιωντε και σταφυλλάς, σπάνις εν τω ύδωρ... Εάν νύκτα γενή σησμός τα μικρά ζώα απόλλυνται και αι πηγαί των υδάτων ανθήσουσιν και το γένημα πληνηθηθοίσεται και καλλά έσται πολλά⁶⁰».

Όταν όμως αυτό συμβεί τον Απρίλιο «...εν τω Ταύρω σησμός γένη..όμβρη πολλά έσονται και οι καρποί και τα δένδρα ευφορήσουσαν...⁶¹». Όπως και «Μην Σεπτέμβριος εν τω ζυγώ σησμός γενήσεται καρπών απόληψης και αφάνησης...⁶²».

Προστασία ποιμνίων

Τα Σεληνοδρόμια, και τα Βροντολόγια παρέχουν στοιχεία που ενδιαφέρουν και τους κτηνοτρόφους. Ας δούμε μερικά. Είναι γνω-

58 Λυδός 1838, 310.

59 Αρχείο Κώδιξ 5, Φ6ν.

60 ΣΒΝΦ Κώδιξ 8, Φ51r.

61 ΣΒΝΦ Κώδιξ 8, Φ48v.

62 ΣΒΝΦ Κώδιξ 8, Φ52v.

στό ότι από τις 23 Απριλίου του Αγ. Γεωργίου αρχίζουν οι εποχικές μετακινήσεις των κτηνοτρόφων, όταν τα κοπάδια των συντροφικών-συγγενικών συσσωματώσεων, τα *τσελιγγάτα*⁶³ ξεκινούν από τα χειμαδιά για τα θερινά βοσκοτόπια πάνω στα βουνά. Ένα «θεσμιοποιημένο φαινόμενο» με αρχαίες καταβολές τόσο στα Βαλκάνια όσο και στη Μεσόγειο γενικότερα⁶⁴. Σύστημα που είναι γενικότερα γνωστό ως *transhumance*⁶⁵.

Περί τα τέλη Απριλίου μέχρι τα μέσα του Μαΐου πραγματοποιείται στα τσελιγγάτα κατά τη διαδρομή η κουρά των ζώων, δηλαδή το κούρεμα των γιδοπροβάτων. «Μήτε κρούους έτι όντος, μήτε θέρους ώρα, αλλά μεσουντος έαρος κείρειν χρή τα πρόβατα⁶⁶», αναφέρεται στα Γεωπονικά. Αλλά και ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης το ίδιο σημειώνει⁶⁷. Είναι γνωστό ότι αν δεν αφαιρέσουν το πλούσιο μαλλί, τα ζώα θα μπλέκονται στα αγκάθια των δένδρων και θα παγιδεύονται. Τη σχετική εργασία αναλαμβάνουν ειδικοί κουρευτάδες σε συνεργεία στα πλαίσια του τσελιγγάτου⁶⁸.

Επομένως ειδικότερα για τη κτηνοτροφία, αν πνεύσουν άνεμοι δυνατοί κατά τους μήνες Απρίλιο και Μάιο όταν η Σελήνη είναι στον Κριό και τον Ταύρο, δηλαδή στην αρχή του καλοκαιριού, και βρουν γυμνά τα ζώα, τότε είναι βέβαιον ότι θα υπάρξουν ζημιές στα κοπάδια. Αυτό επισημαίνει και σεισμολόγιο του 18^{ου} αι. «Μάρτιος εάν σεισμός γένηται εν ημέρα ίππων και βοών απώλεια και πάντων των τετραπόδων φθορά, το γέννημα συν τοις δέντροις ευφορήσονται και αν γένη αβροχία τον αυτόν μήνα έσται λιμός⁶⁹.»

Επιζήμια για τους ανθρώπους αλλά κυρίως επικίνδυνα για μικρά ζώα, είναι διάφορα θηρία και πτηνά. Χειρότερος αναγνωρίζεται ο λύκος, ο οποίος κατασπαράσσει τα κοπάδια, η αλεπού που πνίγει τα κατοικίδια πτηνά, αλλά και αρπακτικά όρνεα, αετοί, γεράκια, γυπαετοί⁷⁰, που συχνά τα αναρπάζουν. Για το λόγο αυτό «αποδένουσι τον αετόν εις το να μην αρπάξη τας όρνιθας, ...ή αποδένουσιν και άλλα θηρία και ερπετά», όπως αναφέρει ο Ιβηρικός νομοκάνονας⁷¹.

63 Αρσενίου 1972,16. Νιτσιάκος 1975, 278.

64 Braudel 1991,119-121.

65 Goltsiou 2011, 31-35.

66 Βάσσοσ 1871, 18. 8. 1.

67 Ευστάθιος 1832, 140, 40.

68 Γκιόλιασ 2004, 132-133.

69 Οικονόμου-Αγοραστού 1984, 93.

70 Μουζάκης 1995, 51.

71 Πολίτης 1911-1912, 386.

Δέσιμο των λύκων

Στους Νομοκάνονες γίνεται συνηθέστατα αναφορά σε εκείνους «... που αποδένουν τον λύκον, ίνα μη φάγη τα ζώα τους⁷²». Από χειρόγραφο του 16^{ου} αιώνα μαθαίνουμε ότι για το σκοπό αυτό έγραφαν και μαγικά γράμματα πάνω σε μολυβένια πλάκα, την οποίαν μετά κατάχωναν στο χώμα, μέσα στη μάνδρα όπου υπήρχαν ζώα⁷³. Υπάρχουν πολυπληθείς αναφορές ακόμα και σήμερα για τον τρόπο απόδεσης ή δέσμευσης των λύκων, αλλά και αντίστοιχα για τους αετούς ή τα γεράκια⁷⁴.

Η διαδικασία του δεσίματος των λύκων και των άλλων θηρίων, φαίνεται ότι ήταν ένα φαινόμενο πολύ έντονα διαδεδομένο στις αγροτικές και ορεινές περιοχές, αφού σχετική αναφορά του εισήλθε ακόμα και στα εξομολογητάρια⁷⁵ της εποχής. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνει τη συνεχή προσπάθεια της εκκλησίας να αποτρέψει ή και να εξαλείψει την όποια παρέκκλιση από τους εκκλησιαστικούς κανόνες, επιβάλλοντας σκληρά επιτίμια. Σε άλλο νομοκάνονα οι αμποδένοντες θεωρούνται ως αιρετικοί επειδή παρέχουν θυσία στο Σατανά και όχι στα θηρία του Θεού⁷⁶ για αυτό και τιμωρούνται με επιτίμιο για 6 χρόνια και 90 μετάνοιες καθημερινά. Ως προς την τιμωρία σε άλλο κείμενο αναφέρεται «...ο αποδένων ζώα να μη τα φάγη ο λύκος οι τοιούτοι, χρόνοις η' μη κοινωνήσουν... κατά τον ξε' κανόνα και τον οβ' του μεγάλου βασιλείου⁷⁷». Ο Ζωναράς, ερμηνεύοντας τον 36^ο κανόνα της εν Λαοδικεία συνόδου, λέγει «δί' έπαοιδίας δεσμοῦσι τούς λύκους, ώστε μη δύνασθαι αυτούς βλάψαι κτήνος μεῖναν ἔξω που τῆς έπαύλεως⁷⁸».

Ακόμα περισσότερο το δέσιμο του λύκου είναι ένα από τα στοιχεία, που σύμφωνα με τους κανόνες απαγορεύουν στον πράττοντα αυτά, να χριστεί ιερέας αφού η ποινή την οποία επισύρει το γεγονός είναι το αιώνιο πυρ. Αν μάλιστα κάποιος «είναι ιερέυς και αποδένει τους λύκους ίνα μη φάγωσι τα ζώα του...καθαιρείσθω⁷⁹».

Βεβαίως τον αετό, το γεράκι, την καρακάξα, μεταξύ άλλων, τα

72 Βιβλιοθήκη K31, φ.37ν,62ρ. K59, φ.178ν. Ιστορική K205, φ.93ρ. Εθνική K673 φ.186ρ-ν.

73 Pradel 1907, 3.

74 Κουκουλές 1928, 483-490.

75 Ανέκδοτο 17^{ου}, φ.2,6.

76 Ecclesiae 1677, 117, σοε'.

77 Ανέκδοτο 17^{ου}, φ.6.

78 Ράλλης-Γ. Ποτλής 1853, 203.

79 Ανέκδοτο 17^{ου}, 26.

θεωρούν χρήσιμα για το περιβάλλον και τα προστατεύουν, αφού όπως επισημαίνεται, απαγορεύεται να τρώνε το κρέας τους⁸⁰.

Προστασία των ποιμνίων στα λιβάδια και από κλοπές

Το πλέον βασικό λειτουργικό προαπαιτούμενο της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, αλλά και πρωταρχική υποχρέωση των τσελιγγάδων, υπήρξε πάντοτε η εξασφάλιση λιβαδιών, βοσκότοπων⁸¹, τόσο κατά τη χειμερινή, όσο και κατά τη θερινή περίοδο. Ανάμεσα στα καθήκοντά τους είναι ο εντοπισμός και η μίσθωση των εποχικών λιβαδιών. Η ποιότητα αλλά και η ποσότητα του χόρτου βοσκής της ενοικιαζόμενης έκτασης, του λιβαδιού, αποτελούν τα βασικά στοιχεία διαχωρισμού για το ποια από τα ζώα θα βοσκήσουν στη συγκεκριμένη περιοχή ή σε μέρος αυτής⁸². Σε λίγους Νομοκάνονες συναντάται ένα κεφάλαιο *Περί λιβάδιν*, που αναφέρει: «κφ χλγ': Εάν δε και τόπους λιβάδιν, ή λόγκον εξαγοράσω από τινάν ότι βόσκω τα πρόβάτά μου και από τα βότανα του τόπου κακά φθαρούσιν τα πρόβάτά μου, ...εξαγοράν δεν τον δίδω⁸³».

Αναδεικνύει τις επιβαλλόμενες από το ισχύον εθιμικό δίκαιο σχέσεις, ειλικρινείας και εμπιστοσύνης και επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα της συναλλακτικής πίστης. Βεβαίως αν κάποιος με δόλο δώσει βότανα σε ξένα πρόβατα ή τα αφήσει από την πείνα να ψοφήσουν τότε καταδικάζεται να τα πληρώσει στο διπλάσιο⁸⁴.

Σε κάθε τσελιγγάτο υπάρχει και μια ομάδα που ασχολείται με τον ευνουχισμό ή *μουνούχισμα* των αρσενικών ζώων, κρατώντας μόνον ελάχιστα για αναπαραγωγή. Η παλαιότατη αυτή διαδικασία⁸⁵ που εκτελείτο με το *τσόκανο*, είδος τσιμπίδας, απαιτούσε γνώσεις χειρουργικής, ενώ ήταν ιδιαίτερα περίπλοκη για τα μεγάλα ζώα. Από τις ενέργειες αυτές έπρεπε να απέχουν οι ιερείς. Αν όμως συμβεί να είναι «Ιερέας κυνηγός ή καταδιώχτης ή ευνουχίζει ζώα ή ιατρεύει να αργήται μήνες τρείς της ιερωσύνης, ει μεν μεταμεληθεί και παύσει να κανονίζεται. Ει δε δεν παύσει να καθήρεται...⁸⁶».

80 Ανέκδοτο 17^{ου}, 27.

81 Οδύσσεια, Β. 467, Ε. 72.

82 Μουζάκης 2015, 26.

83 Νομοκάνων 1668, 549.

84 Νομοκάνων 1668, 470.

85 Παπαδόπουλος 1981, 260.

86 Νομοκάνων 1668, 158.

Σε άλλο κεφάλαιο λαμβάνεται πρόνοια για το θάνατο εξ ατυχήματος στην περίπτωση που ο ιδιοκτήτης κτήματος βρήκε στο κτήμα του ποιμένα να βόσκει ξένα πρόβατα⁸⁷ και τον ξυλοκόπησε. Στην περίπτωση που αυτός πεθάνει μέσα στις οκτώ πρώτες ημέρες τότε του επιβάλλονται επιτίμια⁸⁸.

Συχνά σε Νομοκάνονες συναντάται μια παλαιοτάτη σύμβαση ποιμενικού δικαίου και δίδονται οδηγίες για την επίλυση ορισμένων προβλημάτων που αναφύονται από την καταστρατήγηση των σχετικών διατάξεων.

«Όστις εξαγοράζει τινάν να βόσκη αγέλην αλόγων βοών ή πάρουσιν λησται... πλατήζω την, ή εγώ, ή άτις με εγγυήθη⁸⁹.»

Εδώ εξετάζονται οι περιπτώσεις που προκύπτουν, όταν για κάποιους λόγους, ηθελημένα ή και αθέλητα, ο έμμισθος βοσκός δεν επιστρέψει το κοπάδι στον ιδιοκτήτη. Μάλιστα μαθαίνουμε ότι συχνά για να αναλάβει κάποιος τη φύλαξη κοπαδιού ζώων άλλου ιδιοκτήτη, υποχρεούνταν ή του ζητείτο να βάλει και κάποιον εγγυητή, το πιθανότερο για την αξία του κοπαδιού. Μέχρι τα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αι. συναντώνται αντίστοιχα συμβόλαια για τη φύλαξη ζώων.

Πρόκειται για μια σύμβαση, που ήταν ιδιαίτερα γνωστή στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο. Μια πρακτική άμεσα συνδεδεμένη με την προβατοτροφία, την οποίαν εισήγαγαν και διέδωσαν οι έλληνες άποικοι. Η διαδικασία αναφέρεται σε πάπυρους ελληνιστικών χρόνων⁹⁰. Σύμφωνα με αυτή ο ιδιοκτήτης μισθώνει σε ποιμένα επαγγελματία, τα γιδοπρόβατά του, κατά κανόνα, για συγκεκριμένο χρόνο και με κοινά αποδεχτούς όρους. Ο βοσκός οφείλει, να παραδίδει στον ιδιοκτήτη σε τακτά χρονικά διαστήματα ένα κατσίκι, τυρί, κάποτε χρήμα, ενίοτε όμως τα πολύτιμα μαλλιά. Βασικά όμως με τη λήξη της σύμβασης υποχρεούται να επιστρέψει ισάριθμα ζώα, αθάνατα, τέλεια, αψόφητα στον ιδιοκτήτη.

Ιδιαίτερη σημασία στους Νομοκάνονες αποδίδεται στα καματηρά ζώα, βεβαίως ομιλούμε για βόδια. Επιπλέον σκληρή ήταν η τιμωρία «ο κλέπτων ζώα ήγουν άλογα, βοΐδια, πρόβατα και έτερα τετράποδα χρόνοις στ' μη κοινωνήση και μετανοίας καθ' εκάστην

87 MIET 17^{ou}, φ. 114v.

88 Ecclesiae 1677, 104.

89 Νομοκάνων 1668, 549.

90 Papyri 2.59195.

τ'(300)⁹¹». Υπάρχει ακόμα μια αναφορά η οποία επισημαίνει την ιερότητα των ζευγμάτων βοδιών «ρκδ'. Ιερεύς εάν κατατυχόν, βοΐδιον θνήσκον εν απόρω τόπω, οφείλει στριγγίσει, ουκ ενή άνθρωπος σφάξει το βόδι και ει μεν άνθρωπος ευρεθή, έστω ει δ'ού μη δότω αυτώ μετά μαχαίρας. πρώτον δε οφείλει ειπείν το Κύριε ελέησον, λ'(30) και μετά ταύτα σφάξας το βόδι, και εσθιέσθω. αυτός δε μόνον μη εσθιέτω εξ αυτού, δουλευσάτω χρόνον α', μετανοίας ρ'(90)⁹²».

Ενίστε όμως τα βόδια εμπλέκονται μεταξύ τους με τα κέρατα και πολλάκις φθάνουν μέχρι θανάτου του ενός. Για το λόγο αυτό «Εάν δυο ταύροι παλαιούντες, σκοτωθεί ο εις, μεριζέσθωσαν οι δυο οικοκυροί, και τα ζώντα και του τεθανατωμένου...». Στη συνέχεια όμως διακρίνει μια ιδιαιτερότητα όταν η αγελάδα σέρνει προς το μέρος της τους ταύρους και σκοτωθεί κάποιος ζώο τότε «νόμος ου κρένει μόνον μένει η ζημία εις εκείνον οπού είχεν το ζώνον οπού εσκοτώθη⁹³».

Σε ορισμένους Νομοκάνονες συναντάται ένα κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται αναλυτικά στις τιμωρίες όσων κατά επανάληψη κλέβουν ζώα. Σύμφωνα με την υποδεικνυόμενη πρακτική την πρώτη φορά να τους δείρεις και να πληρώσουν την μισή αξία των κλεμμένων, αν τύχει μάλιστα και δεν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν, ας τους κόψουν το αριστερό χέρι. Τη δεύτερη να τους δείρεις, να τους εξορίσεις και να τους δημεύσεις την περιουσία. Τέλος αν συλληφθούν για τρίτη φορά να τους κόψεις και τα δυο χέρια, να τους δείρεις και να τους εξορίσεις. Σίγουρα είναι προτάσεις επηρεασμένες από τον Ισλαμικό νόμο.

Προστασία από λύσσα των ανθρώπων

Όταν όμως κάποιος φάγει ζώνον που είναι «θηριάλωτο, ήγουν λυκοφάγομα ή άλλου θηρίου...αν εναι ιερεύς καθήρεται και λαϊκός χρόνους δυο μη κοινωνήση και κανόνα να έχει νηστεία και ελεημοσύνη..». Με τις αναφορές αυτές στους Νομοκάνονες καταβάλλεται προσπάθεια να προστατευθεί κυρίως, ο άνθρωπος από τη λύσσα, αλλά κυρίως εξαιτίας των δοξασιών περί βρικόλακων. Σε Νομοκάνονα του 1668 υπάρχει λιγότερο σκληρή τιμωρία για τους

91 MIET 17^{ov}, φ.154r.

92 Ecclesiae 1677, 89.

93 Νομοκάνων 1668, 470.

λαϊκούς μόνον «να είναι ακοινωνήτος χρόνος δύο». Αντίθετα σε άλλον του τέλους του 16^{ου} αι. καταγράφονται χρονικές διακρίσεις για όσους τρώγουν ζώα που τα έχουν δαγκώσει θηρία, αλλά και σκληρές τιμωρίες. «ει μεν αυτή τη ώρα, μονομερώς ευρεθή, εσθιέτω κατά βίας εί ή δυο ημερών ή τριών ευρεθή και εσθιέτωσαν αυτό επιτιμιάσθησαν οι τούτο εσθιόντες χρόνους γ'. μετανοίας σ'⁹⁴». Το ίδιο αναφέρεται και σε εξομολογητάριο του 1820, όπου ο πνευματικός κλείνει το ερωτηματολόγιο με το «...Ειπέ μου τέκνον μη να έφαγες ψόφιον κρέας ή αίμα ή πνικτόν ή λυκοφάγωμα ή ορνεοπάτακτον ή γουν από σταυροαετού ή από άλλου ορνέου ή μη έφαγες κρέας ή τυρί την αγίαν τεσσαρακοστήν...⁹⁵».

Θήρα ελεύθερων ζώων

Ακόμα και για τα ελεύθερα ζώα αυτά που θηρεύουν οι κυνηγοί, λαμβάνεται πρόνοια, κυρίως όμως τίθενται κάποιοι κανόνες.

«Περί ζώων αγρίων κφ. χη'. Όλα τα άγρια ζώα, ή γουν αλώπεκες, έλαφοι, λαγωοί, και τα όμοια, όστις τα πιάσει αρχήν εκείνου είναι. Το τρωθέν παράτινος άγριον ζών και διαφυγόν μεν τας εκείνου χείρας...τούτον το ειρημένον θηρεύσεις ζών...⁹⁶».

Συχνά όμως βρίσκονται ζώα πνιγμένα σε δίκτυα. Στην περίπτωση αυτή «Έθος παρακολούθησε τοις ... ρίπτειν αυτά ως θνησιμαία...⁹⁷». Σφάζεται και τρώγεται μόνον όταν το κτυπημένο ζώο είναι ακόμα ζεστό, άλλως απορρίπτεται στα σκυλιά.

Σε άλλο κείμενο υπάρχουν συμπληρωματικές παραινήσεις για προστασία οι οποίες αφορούν λ.χ. τα πετεινά του ουρανού, εκεί αναφέρει: «τα υπό του κυνηγού πιασθέντα εις βρεχήν ει δε κρυφίως εσθιέτωσαν, χρόνον α' και μετανοίας ρ' (90)⁹⁸». Ακόμα περισσότερο υπάρχουν αναφορές και για όσους πιάνουν άγρια πετεινά και δεν τα σφάζουν αλλά τα κρατούν για κράχτες, ώστε να μπορέσουν να πιάσουν και άλλα πουλιά και μετά να τα φάγουν όλα μαζί, αυτοί λαμβάνουν επιτίμιο δυο χρόνια και κάνουν 90 μετάνοιες κάθε ημέρα⁹⁹. Βεβαίως συχνά και οι κυνηγοί ρωτούσαν αστρολόγους για το

94 Ecclesiae 1677, 125.

95 Μουζάκης - Καλάη-Μουζάκη, 2008, 330.

96 Νομοκάνων 1660, φ.532-533.

97 MIET 17^{ου}, φ.145v-146r.

98 Ecclesiae 1677, 125.

99 Ecclesiae 1677, 141.

ποίες είναι οι αρμόζουσες ημέρες για κυνήγι, αλλά και ποία η καλύτερη μέθοδος που θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για τη συγκεκριμένη ημέρα ή και την εβδομάδα.

Κάψιμο καλαμιών

Μια ευρέως γενικευμένη πρακτική ήδη από την αρχαιότητα, βελτιώσεως των εδαφών υπήρξε το κάψιμο των καλαμιών που απέμειναν στα χωράφια μετά το θέρισμα. προκειμένου να απαλλαγούν από τα υπολείμματα που δημιουργούν οι καλλιεργητικές φροντίδες, να εξοντώσουν διάφορους φυτικούς εχθρούς (έντομα) και να προετοιμάσουν το χωράφι τους για την επόμενη καλλιεργητική περίοδο. Επειδή όμως συχνά η τακτική αυτή δημιουργούσε προβλήματα και ζημιές σε κοντινές ιδιοκτησίες σε κώδικα του 17^{ου} αι. διαβάζουμε σε ποίες περιπτώσεις είναι υπεύθυνος αυτός που έβαλε φωτιά στον καλαμιώνα του χωράφιού του, ξέφυγε η φωτιά και έκαψε γειτονικά: Με ένα άλλο κείμενο επιβάλλονται και οι σχετικές τιμωρίες ή κανόνες: «Οι καίοντες οίκους ή άλωνας ή τέμνοντες αμπελώνας χρόνους κ' μη κοινωνήσουν ει δε ευρεθώσι και ζημία υποστώσι τα ήμισυ τούτων επιτιμάσθωσαν και μετανοίας καθ' εκάστην τ' (300)¹⁰⁰». Βεβαίως σήμερα καταβάλλεται έντονη προσπάθεια να περιοριστεί το φαινόμενο αυτό, προκειμένου να εξασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα-παραγωγικότητα γενικότερα της γεωργίας.

Παραβατικές ενέργειες αγροτοκτηνοτρόφων

Μη αποδεκτές ενέργειες για αύξηση των ποιμνίων

Σε πολλούς Νομοκάνονες συναντάμε και ευχές για ευλογία, προστασία και αύξηση της ποιμνης¹⁰¹. Όμως σε Νομοκάνονα του 1799 «..διάβαζε και με το μαυρομάνικο μαχαίρι σταύρωνε ότι κακόν και αν είνε...από πτηνό ή από πηγήν ...ή μύλου χάντακα ...ή έγας ή πρόβατον..¹⁰²». Για να πληθαίνουν τα ζώα αναφέρονται και μαγικές ενέργειες «την ημέραν του Μεγάλου Βασιλείου κάμνουσι κάποια ψωμία κλειστά και τα βάλλουσιν εις τα κέρατα των βόων αυτών να ιδούσι, καρπίζουσιν οι καρποί των χωραφιών αυτών και κάμνουσιν οι τάλανες ελληνισμόν¹⁰³».

100 MIET 17^{ου}, φ.152r.

101 Pradel 1907, 32.

102 Rouse 1899, 151-152.

103 Πολίτης 1911-1912, 387.

Ενίοτε συναντώνται περιπτώσεις όπου ο κτηνοτρόφος προσφέρει για βοήθεια στο ποιμνίο του τη μεταλαβιά που κράτησε στο στόμα του: «σογ'. Ο δε μεταλαμβάνων, και κρατήση την αγίαν δωρεάν εν τω στόματι αυτού, πτύει ταύτην επί το ζώνον αυτού, ή επί μελυσίον, ή επί προβάτων αυτού, επιτιμάσθω χρόνοις δ' μετανοίας ρ' (100)¹⁰⁴».

Μεταξύ των άλλων όμως συναντήσαμε και μιαν άγνωστη πρακτική, τη θυσία. Έτσι Νομοκάνοντας του 17^{ου} αναφέρει: «+Ευχή εις θυσίαν κρηών. Δέσποτα παντοκράτωρ πωλιέλεγε ...και δότηρ τον αγαθόν σε των πατέρων ημών του αβραάμ και Ισαάκ και Ιακώβ ο προσδεχόμενος θυσία και προσφοράς και ολοκαύτωσις εν ψυχή σιντετριμένη και πν(εύματι) ...και εις τιμήν και μνήμην του αγίου Δ(ημητρί)ου ου και την μνήμην επητελούμεν ...¹⁰⁵».

Από την ανάγνωση της ευχής γίνεται φανερό ότι η θυσία εκτελείται κατά την εορτή του Αγίου Δημητρίου στις 26 Οκτωβρίου, όταν τα κοπάδια έρχονται στα χειμαδιά. Δηλαδή την περίοδο όπου κατά κανόνα ήταν ετοιμόγεννα τα περισσότερα γιδοπρόβατα. Με τον τρόπο αυτό η άγνοια αλλά και η συνεχής προσπάθεια των κτηνοτρόφων να πληθύνουν το κοπάδι τους, συχνά τους οδηγεί σε αξιοκατάκριτες υπερβολές.

Παραβατικές πρακτικές γεωργών

Η πλέον συνήθης παραβατική πρακτική των γεωργών υπήρξε πάντοτε, η μετατόπιση των μεταξύ των χωραφιών τους κοινών ορίων, ιδιαίτερα κατά το ετήσιο όργωμα. Σε κάθε όργωμα ο πρώτος πραγματοποιιών το ετήσιο όργωμα, μεγάλωνε κατά μια ή δυο αυλακίες σε βάρος κάποιου από τα γειτονικά χωράφια, δημιουργώντας έντονες μεταξύ των διενέξεις.

Συχνά πάντως δεν του έφθανε το να μεγαλώσει κατά μια ή δυο αυλακίες το χωράφι του ο γείτονας, προχωρούσε και στην κατάληψη καλλιέργεια μεγάλου μέρους του διπλανού του χωραφιού δημιουργώντας προβλήματα και στους δυο έτσι ώστε, «Εάν άνευ ειδήσεως του κυρίου της χώρας εισελθών εν αυτή νέωση ή σπείρη, μη λαμβανέτω μήτε υπέρ της εργασίας αυτού μήτε υπέρ του σπόρου, αλλ' ουδέ τον κόκκον του καταβληθέντα¹⁰⁶». Οι περισσό-

104 Ecclesiae 1677, 117.

105 MIET 17^{ου}, φ.9[116r].

106 Νομοκάνων 1660, Φ.696.

τερο αμετανόητοι έφθαναν πολλάκις σε σημείο να μετατοπίζουν και τα υπάρχοντα όρια. «Κεφάλαιον οα΄. Περί των αρπαζόντων γην και των βανόντων σύνορα. Όστις αρπάξη τινός, ή γουν χωράφι, ή αμπέλι,..ή άλλον τοιούτον και όστις ευγάλη σύνορα¹⁰⁷ και μετατοπίση, διπλά να το δώση». Αν πραγματοποιήσει αυτό απειλώντας τον ιδιοκτήτη με σπαθί ή κοντάρι ή και με δοξάρι ή αν τον θανατώσει τότε να του κόψουν το κεφάλι, συμπληρώνει άλλος Νομοκάνωνας¹⁰⁸. Ενίοτε αναφέρονται περιπτώσεις όπου αγρότες έκλεβαν *άροτρον ή ζηγόν ή άμαξα ή υνί ή δρέπανον* του γείτονά τους¹⁰⁹.

Επομένως υπήρξε αναγκαίο το να αναληφθεί σχετική από την εκκλησία προσπάθεια για να ανακοπεί αυτή η συνήθεια. Σε ανέκδοτο κώδικα επισημαίνεται «Περί καμπανιστού και παραυλακιστού. Ο παρακαμπανιστής έτη δ΄ επιτιμιάσθω και καθεκάστην μετανοίας μ΄(40), ο δε παραυλακίζων έχει επιτίμιον μήνας στ΄ μετανοίας καθεκάστην ρ΄(100)¹¹⁰». Ακόμα και εκείνος ο οποίος κρυφά θερίζει από το διπλανό του «Ο παραθερίζων και εξανασπείρων χρόνον ά΄μη κοινωνήση, μετάνοιος ρ΄(100)». Όμως φαίνεται ότι οι αναφορές αυτές δεν υπήρξαν ικανές να αντιμετωπίσουν αυτές τις ενέργειες των αγροτών.

Τιμωρίες παραβατών από μέρος της εκκλησίας

Η απληστία του αγρότη *παραυλακιστή*, του κλέφτη *κρασόπουλου* ή του *παρακαμπανιστή*, μαζί με παραβατικές ενέργειες διαφόρων άλλων επαγγελματιών όπως του μυλωνά, ακόμα και της πόρνης, πέρασαν ήδη από τον 11^ο αιώνα στην Ανατολική εκκλησιαστική εικονογραφία και συναντώνται στις απεικονίσεις της Δευτέρας Παρουσίας σε εκκλησίες, με τις τιμωρίες των αμαρτωλών που εμφανίζονται να φέρουν κρεμασμένο στο λαιμό τους, το όργανο της αμαρτίας τους όπως, αλέτρι, μυλόπετρα, βαρέλια κ.άλ. και να τιμωρούνται με φίδια και διαβόλους. Παράλληλα αναπτύχθηκε μια μεγάλη εκκλησιαστική φιλολογία, η οποία προστέθηκε στην ήδη υπάρχουσα απλούσια, τη σχετική με την ερμηνεία του Δεκαλόγου. Στις ερμηνείες αυτές όμως ποικίλλει όχι μόνον ο αριθμός των εντολών, αλλά το πως προκύπτει αυτός.

107 Πετρόπουλος 1971, 230.

108 Νομοκάνων 1668, 497-498.

109 Ecclesiae 1677, 12.

110 MIET 17^{ου}, φ.170ν.

Η παρουσία των παραστάσεων των κολαζόμενων και των ποι- νών έχει αναγνωριστεί ότι υπάρχει στις εκκλησίες περισσότερο για να προλάβουν την αμαρτία ως μέσον σωφρονισμού, παρά για να την καταδικάσουν σαν γεγονός, δηλαδή για παραδειγματισμό, υπενθύμιση, έλεγχο κοινωνικής συμπεριφοράς αλλά και προειδο- ποίηση για όσους τύχει να βρεθούν σ' αυτή τη θέση την ώρα της Μέλλουσας Κρίσης.

Παραπλάνηση βοσκών κατά την πώληση ζώων

Είναι γνωστό ότι οι αγοραπωλησίες ζώων πραγματοποιούνταν κατά κανόνα σε συγκεκριμένες κατά περιοχή εβδομαδιαίες αγορές, τα παζάρια. Πολλά από αυτά λόγω της μεγάλης παραγωγής σιτη- ρών αλλά και της γεωγραφικής τους θέσεως υπήρξαν σημαντικά εμπορικά κέντρα, όπως λ.χ. το Βελεστίνο στη Θεσσαλία. Η αγορά αυτή εξυπηρετούσε από την περίοδο της Οθωμανοκρατίας¹¹¹ τις αγοραπωλησίες των αγροτικών προϊόντων, αλλά και των ζώων σε τοπικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο. Έτσι στο σύντομο χρόνο της διαπραγμάτευσης και εξέτασης για την αγορά ενός ζώου, δεν ήταν δυνατόν κάποιος να καταλάβει αν το πωλούμενο ζώο είχε κά- ποιο ελάττωμα¹¹².

Φυσικό ήταν να αναγράφεται σε Νομοκάνονα ότι αν αποδει- χθούν τα ελαττώματα μέσα σε τέσσερις ημέρες τότε επιστρέφε- ται το ζώον. Αν όμως περάσουν 15 ή 40 ημέρες τότε δεν επιστρέ- φεται¹¹³

Κτηνοβασία, πτηνοβασία

Σε ανέκδοτο εξομολογητάριο, όπου δίδονται συμβουλές «περί του πως δεί πνευματικούς οικονομείν τοις εις αυτοίς εξομολογουμέ- νοις» διαβάζουμε: «ροστ' ο ζωοφθόρος και ο πτηνοβάτης, χρόνους ιε' να μη κοινωνήσουν κατά τον ξγ' κανόνα του μεγάλου Βασιλεί- ου¹¹⁴». Το αυτό επισημαίνει και ανέκδοτος κώδικας που τους το- ποθετεί ως προς την τιμωρία στα ιε' χρόνια, μαζί με τους μοιχούς και τους *αρρενοφθόρους*¹¹⁵. Εδώ πλέον τίθεται θέμα κοινωνικής

111 Leake 1835, 436.

112 Νομοκάνων 1668, 470-471.

113 Ecclesiae 1677, 104.

114 Ανέκδοτο 17^{ου}, φ.88.

115 MIET 17^{ου}, φ.134r.

ηθικής. Η κτηνοβασία και ειδικότερα η πτηνοβασία. Σε ένα κώδικα από τον Πόντο συναντάται μια διάκριση στους εκκλησιαστικούς νόμους. Αν ο εκτελών την πράξη είναι κάτω των είκοσι ετών και άγαμος, προέβη δε στη πράξη μια φορά και επιζητεί την θεραπεία, τιμωρείται 15 χρόνια να μη φύγει από τον τόπο όπου έγινε το γεγονός, δεν παντρεύεται και πέντε επιπλέον ακόμα χρόνια αν βρεθεί ότι δε μετάνιωσε. Να απέχει δε από τα θεία δώρα. Αν όμως είναι παντρεμένος τότε τιμωρείται για πέντε επί πέντε χρόνια, δηλαδή για 25 χρόνια και πέντε χρόνια των θείων δώρων. Τέλος αν είναι γέρος εις όλη την υπόλοιπη ζωή να απέχει της κοινωνίας και να κοινωνήσει μόνον όταν πεθάνει. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης το κατεβάζει στα 19 χρόνια.

Στους πολιτικούς νόμους όμως αναφέρει ότι οι *αλογευσάμενοι* ήτοι οι κτηνοβάτες *καυλοκοπέισθωσαν*¹¹⁶. Πρακτικές και πράξεις μιαρές όμως σημαντικά διαδεδομένες κατά την περίοδο αυτή, στον αγροτικό κόσμο και όχι μόνον, απεχθείς, οι οποίες δυστυχώς συναντώνται ακόμα και σήμερα.

Εθιμικό δίκαιο

Όσοι λέγουν έθιμα, εννοούν και αναφέρονται μόνον σε αυτά που συνήθως αναγνωρίζουν. Τις παραδόσεις και τις άλλες κοινωνικές συνήθειες του ελληνικού λαού. Κατά κανόνα ηθελημένα ή αθέλητα αποφεύγουν να αναφέρονται στους κανόνες του δικαίου, αυτούς που πηγάζουν από την πατροπαράδοτη και εξελισσόμενη συνείδηση και εξαιτίας αυτού και μόνον του λόγου έχουν, σιωπηρά, υποχρεωτική και καθολική, αντί νόμου, ισχύ για τη ρύθμιση των κτηματικών, συναλλακτικών, οικογενειακών και κληρονομικών σχέσεων μεταξύ διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Το Ελληνικό εθιμικό δίκαιο βασιζότανε μονάχα στο μνημονικό του λαού, για το λόγο αυτό δημιουργούσε πολλές φορές προστριβές ανάμεσα στους διαιδίκους, εκτός φυσικά της αβεβαιότητας. Όμως ήταν πολύμορφο και εύκαμπτο, δηλαδή «νέον» και «ίδιον»¹¹⁷. Οι Έλληνες έχοντας δημιουργήσει μια κοινή αντίληψη για το τι είναι δίκαιο, διαμόρφωσαν και ένα καθαρά εθνικό εθιμικό σύστημα δικαίου, βαθιά δεμένο με τη γλώσσα και την κοινωνία του συγκεκριμένου τόπου. Επο-

116 Κώδιξ αρ. 575, 117-118.

117 Πανταζόπουλος 1968, 4.

μένως το εθνικό δίκαιο θεωρούμενο ότι αποτελεί βασικό ρυθμιστικό παράγοντα καλής λειτουργίας του αντίστοιχου κοινωνικού πολιτισμού, ενδιαφέρει ολόκληρη την εθνική ζωή.

Επίλογος

Τελικά, με την πάροδο του χρόνου, στα κείμενα των νομοκανόνων, θα μπορούσαμε να δεχθούμε ότι ενσωματώνεται ενεργή προφορική γνώση των κοινωνιών, ενώ συχνά αναδύεται μέσα από αυτά και ένας τελετουργικός λόγος. Τούτο σαφέστατα φαίνεται από τους νομοκάνονες των χρόνων της Οθωμανοκρατίας, όπου οι παρεχόμενες σχετικές πληροφορίες είναι πλούσιες. Παράλληλα, πιστεύω ότι μέσα στα κείμενα συναντάται, μια γνώση¹¹⁸ πλατειά, υπερβατική, εσωτερική η οποία συμπυκνώνει εμπειρίες και πάθη πολλών χρόνων, ενώ αποτελεί μίαν αναγκαιότητα η οποία εφαρμόστηκε και φαίνεται ότι τηρήθηκε. Αναγκαίο βοήθημα βεβαίως είναι και η γνώση των σημερινών Ελληνικών δεισιδαιμονιών, προλήψεων και μαγικών μεθόδων, η οποία μας βοηθάει να μάθουμε και να συγκρίνουμε το πως σε παλαιότερους χρόνους γίνονταν οι μαγικές πράξεις και με ποίας εκφάνσεις του βίου συνδέονται ορισμένες δεισιδαιμονίες.

Βιβλιογραφία

Αγαπίου μοναχού –Νικοδήμου μοναχού: *Πηδάλιον της νοητής νηός, της μιας, αγίας, καθολικής, και αποστολικής των Ορθοδόξων Εκκλησίας*, Λειψία 1800.

Ακαδημία Αθηνών ΚΕΜΝΕ: κωδ. 12-0001, 18^{ου} αι.

Ανέκδοτο εξομολογητάριο: 17^{ου} αι, Αρχείο Στέλ. Μουζάκη.

Αρσενίου, Λάζ.: *Τα τσελιγγάτα*, Αθήναι 1972.

Αρχείο Ιδιωτικό: *Κώδιξ 5, Βροντολόγιο, σεισμολόγιο, ιατροσόφιο* 17^{ου} αι.

Βαρβούνης, Μανώλης: *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά και θρησκευτική λαογραφία*, Αθήνα 1995.

Βάσσος, Κασσιανός: «Γεωπονικά», *Γεωργικόν Δελτίον Β΄* (Απρίλιος –Ιούνιος), Αθήνα 1930.

118 Μουζάκης – Καλάη-Μουζάκη 2008, 330.

- : Σχολαστικός, *Περί Γεωργίας εκλογαί*, επιμ. Henricus-Beckh, Λειψία 1871.
- Βιβλιοθήκη της Βουλής: *Κώδιξ 31* και *Κώδιξ 59*.
- Βροντολόγιον μονής Ιβήρων: α.563 του 1687.
- Γκιόλιας, Μάρκ.: *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγγάτου*, Αθήνα 2004.
- Δαμασκηνός, Ιωάννης: «Στοιχείον Μ, τίτλος Ζ', Περί μαντευομένων...», *PG96*, στ.532.
- Δουλαβέρα, Βίκη: «Στίχοι για τους δώδεκα μήνες», *Ελληνικά* 49/1(1999), σ.47-50.
- Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος: *Κώδιξ 673*.
- Ζευγώλη-Γλέζου, Διαλεκτή: *Παροιμίες από την Απείρανθο της Νάξου*, Αθήναι 1963.
- Θεσσαλονίκης, Ευστάθιος: *Opuscula*, επιμ. Theophl. Tafel, Φρανκφούρτη 1832, Ιουστίνος ο Μάρτυς: Νόθα συγγράμματα, «Αποκρίσεις προς τους Ορθοδόξους», *PG 6*, στ.1277.
- Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία: *Κώδιξ 205*.
- Καφταντζής, Κ.: *Η Σερραϊκή χρονογραφία του Παπασυναδινού*, ΙΜΣΝ 1989.
- Κουκουλές, Φαίδων: «Μεσαιωνικοί και Νεοελληνικοί κατάδεσμοι», *Λαογραφία* Θ' (1928), σ.480-498.
- Κριαράς, Εμ.: *Λεξικό Μεσαιωνικής Γλώσσας*, 12(1990).
- Κώδιξ Λέσχης Ποντίων Νάουσας: αρ. 575, 18^{ος} αι.
- Κωστής, Κ.: *Αφορία, Ακρίβεια, Πείνα*, Αθήνα 1993.
- Λεκατσάς, Παν.: *Η Ψυχή. Η ιδέα της ψυχής και της αθανασίας*, Αθήνα 1957.
- Λουκόπουλος, Δ.: «Λαογραφικά εξ Αιτωλίας», *Λαογραφία* 12(1921), σ.21.
- , Λουκάτος, Δ.: *Παροιμίες Φαρασών*, Αθήναι 1951.
- Λυδός, Ιωάννης: «Περί διοσημείων», *CSHB*, Βόννη 1838.
- Mauzy, Alfred: *La magie et l'astrologie dans l'antiquité et au Moyen-Âge*, Παρίσι 1877.
- Μέγας, Γ.: *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας*, τεύχος 3(1949).
- Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, (ΜΙΕΤ): *κώδιξ 12*, 17^{ου} αι.

- Μουζάκης, Στέλ.- Καλάη-Μουζάκη, Αναστασία: «Παρατηρήσεις και σχόλια σε ανέκδοτο Εξομολογητάριο (Νομοκάνονα) του 1820 από την Ύδρα», *Αργοσαρωνικός*, 1^ο Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Σαρωνικού, Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998, επιμ. Ελένη Κονσολάκη, Πρακτικά 3(Αθήνα 2008), σ.321-340.
- Μουζάκης, Στέλ.: *Αναγνώστης Βασιλάκης Βωβουσιώτης κάτοικος Βελεστίνου. Ένας μεταπράτης Βλάχος του 19ου αιώνα. Παραγωγικές δραστηριότητες και εμπορικές πρακτικές Βλάχων ημινομάδων κτηνοτρόφων*. Προλόγισμα Καθηγητού Λαογραφίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας Κου Μανόλη Γ. Βαρβούνη, Αθήνα 2015.
- : *Συμβολή στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Δωδεκανήσου. Αγροτικός οικισμός στην Τήλο*, Αθήνα 1995.
- Νιτσιάκος, Β.: «Η ημι-νομαδική κτηνοτροφική κοινότητα στην Ήπειρο», *Συνέδριο Ιστορίας, Ήπειρος, Κοινωνία - Οικονομία 15^{ος}-20^{ος} αι.* Πρακτικά, Γιάννενα 1975.
- Ξιούτας, Π.: *Παροιμίες Κυπριακού λαού*, 1(Λευκωσία 1984) και 3(Λευκωσία 1985).
- Οικονόμου-Αγοραστού, Ιωάννα: «Ανέκδοτο σεισμολογικό κείμενο», *Ελληνικά* 35(1984), σ.87-95.
- Παΐζη Μάχη-Αποστολοπούλου -Αποστολόπουλος Δ. Γ.: *Μετά την Κατάκτηση Στοχαστικές προσαρμογές του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σε ανέκδοτη εγκύκλιο του 1477*, Αθήνα 2006.
- Πανταζόπουλος, Ν.: *Ιστορική εισαγωγή εις τας πηγάς του Ελληνικού Δικαίου* (Θεσσαλονίκη 1968²).
- Παπαδόπουλος, Θ.: «Ιστορία του Μακαρίτου Μάρκο. Ποίημα Κωνσταντίνου Διακόνου, υιού γνησίου Νικολάου», *Κυπριακαί Σπουδαί* 45(1981), σ.252-265.
- Παπαϊωανίδης, Κ.: «Σύμμεικτα Λαογραφικά», *Θρακικά* 2(1929), σ.179-181.
- Παυσανίας: *Κορινθιακά* 34.3.
- Πετρόπουλος, Δ.: «Θεοκρίτου ειδύλλια», *Λαογραφία* ΙΗ'(1959), σ.52-57.
- : «Όρια Ιερά—Σταυράτα», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 11(1971), σ.224-244.

- Πολίτης, Ν. Γ.: «Εν κεφάλαιον Νομοκάνονος. Περί γοητειών μαντειών και δεισδαιμονιών», *Λαογραφία* 3(1911-1912), σ.378-388.
- Ράλλης, Γ. - Ποτλής, Μ.: *Ματθαίος Βλαστάρης, Σύνταγμα κατά στοιχείον*, ΣΤ'(Εν Αθήναις 1859), Γ'(1835).
- Σπουδαστήριο Βυζαντινής Νεοελληνικής Φιλολογίας (ΣΒΝΦ)*: Κώδιξ αρ.9 του 1700, αρ.46, 1800, αρ. 8, Ιατροσόφιον 1700αι.
- Τσολοδήμος, Ν. - Δημητρακάκης, Τ.: *Το βιβλίο της Δερβεκίστας*, Αθήνα 1978.
- Χωνιάτης Νικήτας: *Ιστορία*, CSHB, Βόννη 1835, VII.
- Abbot, G.: *Macedonian Folklore*, Κέμπριτζ 1903.
- Braudel, F.: *Μεσόγειος*, μετάφρ. Κλαίρη Μιτσοτάκη, Αθήνα 1991.
- Catalogus Cod. Astrolog. Graecorum, (CCAG)*: Codices, Hispaniensis, Appendix-codices Scorialenses 0.1.
- CCAG:04, Appendix.
- CCAG: 059/3 Appendix Cod 20, 94-96.
- CCAG: 07, *Codices Berolinenses. Appendix Cod.26*, σ.183-187.
- CCAG: *Codices Mutinenses. Appendix Cod.11*, 4, σ.110-113.
- Drexil, Fr.: «Anonymes Traumbuchdesc. Parisgr. 2511 (Ονειροκριτικόν Πατριάρχου Νικηφόρου)», *Λαογραφία* 7(1925), σ.352.
- Dupuy Jacques: *Au nom du père une histoire de la paternité*, Monaco 1987.
- Ecclesiae Graeca Monumenta*, I (Παρίσι 1677).
- Goldstein R. -Bowen A.C.: «A New View of Early Greek Astronomy», *Isis* 74 (No.3,1983), σ.330-331.
- Goltsiou, Katerina: *Theme 4: Transhumance Routes. Report of Greece*, PRISMA (Οκτώβριος 2011), σ.1-35.
- Grumel, V.: *La chronologie, Traite d'etudes Byzantines*, 1(Παρίσι 1958).
- Leake, W.M.: *Travels in Northern Greece*, 4 (Λονδίνο 1835).
- Ludwich, Arthureπμ.: *Maximiet Ammonis carminum de Actionumauspiciis reliquia*, Λειψία 1877.
- Miklosich - Müller: *ActaetDiplomata*, VI(1883).
- Papyri Cairo Zenon: 2.59195, 3.59340.

- Photii Patriarchae Constantnopolitani: *Nomocanon*, Παρίσι 1615.
- Pitra J. Baptiste: *Analecta sacra specilegio solesmensi*, V,2 (Παρίσι-Ρώμη 1888).
- Polyhistor, Alexandre: στο *Diogene Laerte*, VIII,32.
- Pradel, Fr.: *Griechische und süditalienische Gebete, Beschwörungen und Rezepte des Mittelalters*, 3/3 (Giessen 1907).
- Rouse, W. H. D.: «Folklore from the Southern Sporades», *Folk-Lore Transactions of the Folk-lore Society*, X/1 (1899), σ.151-152.
- Seneca: *Naturales Quaestiones*, 4,7,3.
- Stephano Henrico: *Thesaurus graecae linguae*, 2(Παρίσι 1833), 7(Παρίσι 1848-1854).
- Theodossiou, Efstratios, Manimanis, Vassiliosand Dimitrijevic, Milan S.: «Astrology in the early byzantine empire and the anti-astrology stance of the church fathers», *European Journal of Science and Theology*, 8/2 (2012), σ.7-24.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Β', Γ' Δ', Ε'

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.1. Σημειωτικοί κώδικες και γλωσσικά παίγνια

Ελένη Κόλλια: Σκιές και σώματα, φωνές στη σιωπή. Περιπτώσεις ονομάτων στο πεζογραφικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα	31
Λίζα Μαμακούκα: «Λέξεις-ασπάλακες», «λέξεις-φουρνέλα»: Οι γλωσσικές επιλογές ως μέσο κατάλυσης θεσμών στα μυθιστορήματα του Παύλου Μάτεσι	45
Ευάγγελος Α. Ντάβας: Έρωσ- Θάνατος: Η ρήξη των φραγμών στον <i>Παλαιό των ημερών</i> του Παύλου Μάτεσι	61

5.2. Ο λόγος της κριτικής και της διανόησης: επιτελέσεις του κανόνα

Δημήτρης Βλαχοδήμος: Ένας πρώιμος κανόνας της “γενιάς του τριάντα”: Πέτρου Σπανδωνίδη, <i>Η πεζογραφία των νέων (1929-1930)</i> , Θεσσαλονίκη 1934	75
Σάββας Καραμπέλας: Η συνέχεια της εθνικής ποίησης: Τα κριτήρια και οι αποκλεισμοί από τον κανόνα του Αντρέα Καραντώνη	91
Andria Michael: Η αναβίωση του αρχαίου ελληνικού δράματος και η νομιμοποίηση της ιστορικής συνέχειας στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα	103
Βασίλης Α. Μπογιατζής: «Τηλέφωνα του Επέκεινα»: Έλληνες διανοούμενοι ως δημιουργοί (performers) και αποκλειστικοί αντιπρόσωποι υπερβατικών οντοτήτων και Απολύτων (Μεσοπόλεμος-Μεταπολεμική περίοδος)	115
Βενετία Αποστολίδου: Γεώργιος Ζώρας και Λίνος Πολίτης: Οι περιορισμοί του πανεπιστημιακού θεσμού και το συμβολικό κεφάλαιο της Νεοελληνικής Φιλολογίας	143

Νίκος Φαλαγκάς: Η κριτική του ημερολογίου στην Ελλάδα: από την καταδίκη στη μίμηση	159
Σωτηρία Σταυρακοπούλου: Τομές και ρήξεις στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης	179

5.3. Η πρόσληψη της αρχαιότητας και του Βυζαντίου

Συμεών Δεγερμεντζίδης: Ο ρόλος της χρονικής ασυνέχειας στις διακειμενικές νοηματοδοτήσεις του λογοτεχνικού μύθου	197
Calliopi Dourou: Μεταξύ αναγεννησιακού ουμανισμού και πρόδρομων μορφών Νεοελληνικής εθνικής αφύπνισης: αναψηλαφώντας την επική παράδοση του Ομήρου στην <i>Ιλιάδα</i> του Νικόλαου Λουκάνη (1526)	209
Γιάννης Ξούριας: Εκθρονίζοντας τον «Νέον Ανακρέοντα»	229
Georgia Pateridou: Continuities and discontinuities: Kostis Palamas' cultural politics at the end of the nineteenth century	245
Πολυξένη Κ. Μπίστα: «Η ιερή τάξη των πραγμάτων»: στοιχεία του υπερβατικού στα βυζαντινά έργα του Άγγελου Τερζάκη	255
Ευανθία Νικολαΐδου: Η «μυθική» μορφή του τελευταίου αυτο- κράτορα του Βυζαντίου σε έργα της νεοελληνικής λογο- τεχνίας	265

5.4. Μετάφραση και πολιτισμική διαμεσολάβηση – Λογοτεχνικά ρεύμα- τα και συγκριτολογικές προσεγγίσεις

Andreas N. Michalopoulos: Translating and interpreting Ovid's <i>Heroides</i> in 19th century Greece: Philippos Ioannou and his <i>Φιλολογικά Πάρεργα</i>	287
Charilaos N. Michalopoulos: Literary transfers and cross-cul- tural exchanges in the Greek speaking world at the turn of the 20th century: the verse translation of Ovid's <i>Metamorphoses</i> by A.S. Kasdaglis (1908)	299
Μαρία Σεχοπούλου: Αντιδάνεια: η αρχαιόθεμη τραγωδία του Στρίντμπεργκ «Hellas» και η άγνωστη μεταφραστική τύχη της στην Ελλάδα	315

Cristiano Luciani: Η βιβλιοθήκη Μουτζάν. Η ιταλομάθεια της Ελισάβετ Μαρτινέγκου (1801-1832)	329
Μιχαήλ Λειβαδιώτης: Ο Ν. Λούντζης μεταφραστής του Hegel: οι μεταφράσεις για τον Σολωμό	347
Βασιλική Μήσιου: Ο ρόλος της ποιητικής μετάφρασης στη διαμόρφωση της νεοελληνικής γλώσσας και ποίησης	359
Χριστίνα - Γεωργία Κασίνη: Ο ελληνικός Joyce: Μια αμφίδρομη σχέση	373
Dimitra Chrysovitsanou: L'eco del Futurismo Italiano in Grecia - Il caso di Giorgio Theotokas	389
Nicole Votavonά Sumelidisονά: Η γυναίκα και το γυναικείο σώμα στην ελληνική και τσεχική υπερρεαλιστική ποίηση του μεσοπολέμου	403

5.5. Έμφυλος λόγος στην ποίηση και στην πεζογραφία (19ος-20ός αι.)

Βαρβάρα Ρούσσου: Συνέχειες και ασυνέχειες στη γυναικεία ποίηση του 19ου και αρχών του 20ού αι.	419
Λουίζα Χριστοδουλίδου: Ρομαντικές και αντιθετικιστικές απηχήσεις στο ποιητικό έργο της Σαπφούς Λεοντιάδος: «Ο ποιητής και το δάσος ή η τέχνη και η φύσις»	437
Νίνα Παλαιού: Στα ίχνη μιας χειραφετικής φωνής των αρχών του 20ού αιώνα: η περίπτωση της Λώρας Δάφνη	451
Διαμάντη Αναγνωστοπούλου: Ρήξεις της στερεοτυπικής γυναικείας εικόνας και στάσης σε κείμενα γυναικών συγγραφέων του Μεσοπολέμου	469

5.6. Ειδολογικοί προβληματισμοί (12ος-20ός αι.)

Romina Luzi: Continuity, tradition and innovation in the Palaeologan novels	487
Δήμητρα Γιανναρά: Η λειτουργία του αφηγητή και του διηγητή in mediam narrationem	501
Ολυμπία Βρακοπούλου: Οραματικά κείμενα του 16ου αιώνα	519

Θεοδώρα Ζαμπάκη: Λόγοι φιλοσόφων και άλλων σοφών για τον νεκρό Μέγα Αλέξανδρο σε ανώνυμο αιθιοπικό κείμενο και σε αραβική διήγηση που παραθέτει ο ιστορικός al-Tha'ālibī (961-1038 μ.Χ.)	529
Μαρία Παραλίδου: Πρόσληψη της νέας τέχνης – Η κλασικορομαντική αντινομία στο καταληκτικό κεφάλαιο της φιλοσοφικής πραγματείας <i>Δοκίμιον Καλλιλογίας ήτοι Στοιχεία Αισθητικής</i> (Ζάκυνθος, 1856) του Κωνσταντίνου Στρατούλη	547
Θάλεια Ιερωνυμάκη: Στον τόπο της διακοπής και της συνέχειας του βίου. Εκδοχές της ποίησης του νεκροταφείου στον 19 ^ο αιώνα	563
Νίκος Μαυρέλος: “Πάρεργον”, “Παίγνιον” και “Διηγηματική εγκυκλοπαίδεια”: Ο “ναρκισσισμός” της νεοελληνικής δημιουργικής πεζογραφίας ως όχημα της πρώιμης νεωτερικότητας (1716-1866)	581
Ειρήνη Χατζοπούλου: Η <i>Πάπισσα Ιωάννα</i> του Εμμανουήλ Ροΐδη: μια πρόταση πρώιμου νεωτερικού-ναρκισσιστικού μυθιστορήματος	599
Φωτεινή Λίκα: Επίγονοι του Γιουβενάλη ή του Ορατίου; Ο Λασκαράτος, ο Ροΐδης και η Σάτιρα του 19 ^{ου} αιώνα	619
Κατερίνα Κωστήου: Από την παρωδία στο pastiche: ζητήματα ορολογίας και θεωρίας. Μια «ειδολογική» προσέγγιση του ποιήματος «Τι είπε η γκαμήλα (παστίσιο)» του Γιώργου Σεφέρη	635
Ιουλιανή Βρούτση: Η ανατρεπτική «ποιητική του Τύπου»: ο Κωνσταντίνος Πωπ και η «επικίνδυνος [ειδολογική] καινοτομία» του νεοελληνικού χρονογραφήματος (1848)	661
Λέανδρος Φωτεινιάς: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις της ελληνικής πεζογραφίας στον ημερήσιο τύπο: Ο ελληνικός λογοτεχνικός πεζός λόγος στην εφημερίδα το <i>Άστυ</i> , 1891-1900	689
Μαρία Καραϊσκού: Ρήξεις και συνέχειες στην ιστορία του νεοελληνικού διηγήματος: ο Δημοσθένης Βουτυράς και το «φάντασμα» της ηθογραφίας (1900-1930)	703
Αθηνά Κορούλη: Μετά την ηθογραφία: οι νέες κατευθύνσεις της μεσοπολεμικής διηγηματογραφίας (1920-1940)	723

5.7. Συνέχειες και ασυνέχειες στην Κρητική και Επτανησιακή Λογοτεχνία

Τάσος Α. Καπλάνης: Ασυνέχειες και ρήξεις; Οι ασυγχρονίες του ομόχρονου στην κρητική λογοτεχνία (14ος-16ος αι.)	743
Günther S. Henrich: Ακόμα ένα –αποσπασματικό– έργο του Γ. Χορτάτση: «Η Ξεχασμένη Νύφη»	765
Αφροδίτη Αθανασοπούλου: Από τις Κρητικές κωμωδίες στα σατιρικά όνειρα του Σολωμού	785
Αναστασία Δανάη Λαζαρίδου: «..από τα κόκκαλα βγαλμένοι»; Α. Κάλβος, Δ. Σολωμός, Ι. Ρίζος Νερουλός: Φαναριώτες και Επτανήσιοι στη δίνη της κρίσιμης επαναστατικής δεκαετίας 1820-1830	821
Κωστής Παύλου: Από τη φιλολογία στη γενετική κριτική: (α)συνέχειες και ρήξεις στην ερμηνεία και έκδοση του πρώτου σχεδίου γραφής των <i>Ελεύθερων πολιορκισμένων</i> του Διονύσιου Σολωμού	839
Κωνσταντίνος Φουρναράκης: Από το <i>Μισολόγγι</i> του Δ. Σολωμού στη <i>Μεσολογγιάδα</i> του Α. Αντωνιάδη: μια ποιητική ασυνέχεια	861
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄	875

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.8. Από τη γενιά του 1880 στις αισθητικές αναζητήσεις του Μεσοπολέμου

Γεράσιμος Ρεντίφης: Η γενιά του 1880. Παύλος Καλλιγιάς και Ανδρέας Καρκαβίτσας	31
Λάμπρος Βαρελάς: Κόντρα στο ρεύμα: Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και οι ρήξεις του με τη νεοελληνική κοινωνία και τις αναμονές του αναγνωστικού κοινού	47
Γκρατσιέλλα - Φωτεινή Καστελλάνου: Κρίση και θύματα στο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη <i>Οι Σκλάβοι στα δεσμά τους</i>	61
Αγγελική Λούδη: Η αναδιήγηση μιας παλιάς ιστορίας: <i>Φρατζέσκα ντα Ρίμινι</i> (1922) του Διονύσιου Κόκκινου	73
Fatima Eloeva, Arina Reznikova: Η αισθητική του εφιάλτη στα έργα Παπαδιαμάντη και Ντοστογιέβσκι (<i>Έγκλημα και τιμωρία</i> και <i>Φόνισσα</i>). Το θέμα των ονείρων	87
Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος: Η βιοτική μεταφορά στον Παπαδιαμάντη: Το παπαδιαμαντικό παράδειγμα της ρήξης ανάμεσα στη μεταφυσική ανησυχία του αστικού κόσμου και στη νηπτική ενσωμάτωση της πολιτικοοικονομικής ελλαδικής κρίσης	97
Κ. Γ. Κασίνης: Η νεοελληνική βορειομανία: η ρήξη με το ρομαντικό παρελθόν	119
Βάλια Τσάιτα - Τσιλιμένη: Η μεταφραστική δραστηριότητα της «γενιάς του 1920»: μεταγγίζοντας όψεις πολιτισμού στην ελληνική κοινωνία	139
Απόστολος Μπενάτσης: Η πολυμορφία της ποίησης του Καρυωτάκη	149
Maria Caracausi: I racconti di Napoleon Lapathiotis	161

Κατερίνα Δ. Σχοινά: Η μεταιχμιακή ποιητική του «απόρριχτου» Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: «μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό»	171
Tea Gamrekeli: Για μια άγνωστη πτυχή της ποίησης του Κ. Π. Καβάφη	189
Hans Eideneier: Ο Καβάφης και οι ρίζες του φιλελληνισμού ...	197

5.9. Η «γενιά του 1930»: Ποίηση, Πεζογραφία, Ιδεολογία

Γιάννης Δημητρακάκης: Ο Γιώργος Σεφέρης και ο γαλλικός κλασικός 17ος αιώνας	207
Maila García – Amorós: Η οικογένεια Σεφεριάδη πριν και μετά το '22 μέσα από την οικογενειακή αλληλογραφία	229
Μαρία Μανδαμαδιώτου: Η φυλή και το έθνος στο δημοσιογραφικό λόγο του Στράτη Μυριβήλη (1914-1949)	241
Bart Soethaert: Το <i>Χρονικό μιας πολιτείας</i> του Παντελή Πρεβελάκη και η «μεταβολή» της 4ης Αυγούστου 1936	257
Γεωργία Λαδογιάννη: Η λογοτεχνία στο μεσοπόλεμο. Απομυθοποιήσεις και αποσιωπήσεις. Το μυθιστόρημα του Θράσου Καστανάκη	275
Κατερίνα Μουστακάτου: Συγγενείς χαρακτήρες και αντικρουόμενες ιδεολογίες στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά	289
Helena González – Vaquerizo: Η «μοντερνιστική» <i>Οδύσσεια</i> του Νίκου Καζαντζάκη. Κλασικός και φιλοσοφικός ήρωας ..	301
Νίκος Μαθιουδάκης: Η γλωσσική ποιητική ταυτότητα του Καβάφη και του Καζαντζάκη: μια συγκριτική μελέτη	319
Δημήτρης Κόκορης: Ρίτσος και σοσιαλιστικός ρεαλισμός : μία σύνθετη σχέση	343

5.10. Αφήγηση, αναπαράσταση και ιδεολογία στην πεζογραφία: από τις αρχές του 20ού αι. ως τη σύγχρονη λογοτεχνία της κρίσης

Γιώργος Φρέρης: Η συμβολή του πολέμου της δεκαετίας 1912-22 στη νεοελληνική γραμματεία	361
---	-----

Έρη Σταυροπούλου: Η παρουσία της Μικρασιατικής Καταστροφής στη νεοελληνική πεζογραφία (συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις)	379
Θανάσης Αγάθος: <i>Γαλήνη</i> : από τον λυρισμό του Ηλία Βενέζη (1939) στον πειραματισμό του Gregory Markopoulos (1958)	397
Μαρία Αθανασοπούλου: Η 'ουλή του Οδυσσέα': Διακεκομμένητητα και ερμηνεία στην <i>Αριάγνη</i> [1962] του Τσίρκα	409
Ulrich Moennig: <i>Θυμάμαι</i> : Ο Νίκανδρος Κεπέσης απαντά στον Άρη Αλεξάνδρου	427
Evgenia Plioroulou: <i>Καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς</i> , κλασικά και εικονογραφημένα	441
Αυγή Λίλλη: «Ποιώντας» στο «περιθώριο»: Η ρήξη της μεταπολεμικής γενιάς με τη γενιά του '30 και την κριτική μέσα από το «ψευδορεαλιστικό» πρίσμα της <i>Φανταστικής περιπέτειας</i> του Αλέξανδρου Κοτζιά	453
Olena Polkhovska: Greek history in kaleidoscopic vision of Maro Douka's characters: narrative strategies unifying individual and historical experience	471
Δέσποινα Σκούρτη: Αντικατοπτρισμοί και μνήμες της περιόδου 1967-1974 στη ελληνική πεζογραφία	483
Εύα Γανίδου: Μυθοπλασιακές βιογραφίες του Γ.Μ. Βιζυηνού: Ρήξεις, ανατροπές και συνέχειες	497
Λίλια Μπάναχ: Κάλυψη των κενών της ιστορίας στο βιογραφικό μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη <i>Ο βίος του Ισμαήλ Φερίκ πασά</i>	511
Salome Gventsadze: Χαμένες πατρίδες – ρήξη και διχασμός ανάμεσα σε δύο κόσμους στην ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία (Ρ. Γαλανάκη – Κ. Ταταρασβίλι)	519
Αλίκη Τσοτσορού: Ρήξη και συνέχεια στην αναζήτηση του ελληνικού πολιτισμού: Τα μυθιστορήματα του Βασίλη Αλεξάκη <i>Η μητρική γλώσσα και μ.Χ.</i>	533
Ευανθία Βλαχάβα, Σμαράγδα Κωστούδα: Ο λογοτεχνικός κανόνας υπό διαπραγμάτευση στα λογοτεχνικά κείμενα για τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη	549

Τάμαρα Κόστιτς – Παχνόγλου: Η Αθήνα και τα σπίτια της από την μεταπολεμική ως την καταναλωτική κρίση στο έργο του Αντρέα Φραγκιά	567
Γιώργος Κωστακιώτης: Από τη δυστοπία στη ρήξη. Ο αποκλεισμός και η απομόνωση του ατόμου στο έργο του Γιάννη Μακριδάκη	583
Μαρίτα Παπαρούση: Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου	593
Παναγιώτης Ξουπλίδης: Τα λογοτεχνικά μυστήρια της θάλασσας του Νότου: Από τη Βαρκελώνη της μεταπολίτευσης στην Αθήνα της κρίσης	611

5.11. Από τους πρώτους μεταπολεμικούς ποιητές και την ποιητική γενιά του '70 στη σημερινή ποίηση της κρίσης

Χριστίνα Δράκου: Θεματικές Τομές στο Έργο του Έκτορα Κακναβάτου <i>Χαοτικά Ι</i>	629
Θεοδούλη Αλεξιάδου: Σκηνοθεσίες θανάτου και ποιητικό σκηνικό. Καρυωτάκης-Σαχτούρης-Βαρβέρης	645
Δώρα Μέντη: Δεκέμβρης του '44: Από τα επικαιρικά ποιήματα του 1945 ως τη νηφάλια αποτίμηση του 2000	663
Νίκη Eideneier – Αναστασιάδη: Από τη «Γενιά της Αμφισβήτησης» στη λογοτεχνία της Κρίσης	677

5.12. Εκδοτική αγορά, αναγνωστικό κοινό και η ανάγνωση ως πολιτισμική πρακτική – Εκφάνσεις της διεύρυνσης του σύγχρονου λογοτεχνικού πεδίου

Γιώργος Βλαχοπάνος: Ρισκάροντας επιχειρηματικά εν καιρώ κρίσης: ο εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκη και το περιοδικό <i>Νεοελληνικά Γράμματα</i>	689
Σοφία Ιακωβίδου: Διαβάζοντας (για) την ανάγνωση: όψεις της θεματοποίησης της ανάγνωσης στη σύγχρονη μυθοπλασία	705

Αναστασία Χολιβάτου: Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής 'νέας δημοσιογραφίας'	719
Ζωή Βερβεροπούλου: Ο δημιουργός σε α' πρόσωπο: έντυπες συνεντεύξεις σύγχρονων Ελλήνων συγγραφέων	735
<i>5.13. Παιδική και εφηβική λογοτεχνία</i>	
Φωτεινή Βασιλοπούλου, Παναγιώτα Ψυχογυιοπούλου: «Παραμύθια... για μικρούς και μεγάλους» μια τέχνη και τεχνική που διαρκεί στο χρόνο	755
Μένη Κανατσούλη: Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία για εφήβους: οδεύοντας σε μια αβέβαιη ενηλικίωση(;)	769
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α', Β', Δ', Ε'	787

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	19
--------------------------------	----

6. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στο θέατρο

6.1. Προσεγγίσεις στη δραματουργία του 19ου και του 20ού αιώνα

Αρετή Βασιλείου: Ερωτική επιθυμία και εθνικισμός; το θεματικό μοτίβο της αδελφικής αιμομειξίας στην ελληνική ρομαντική δραματουργία του 19ου αιώνα	29
Κωνσταντίνα Ριτσάτου: «Η ρίζα και η χλόη»: Ρήξεις και συνέχειες στη δραματουργία του Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	47
Μανόλης Σειραγάκης: Η συνέχεια της ρήξης. Η <i>Τρισεύγενη</i> του Κωστή Παλαμά στη «Νέα Σκηνή» του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου	73
Γεωργία Κονδύλη: Η επιρροή της Αθήνας στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης (1897-1922)	91
Κατερίνα Καρρά: Η κωμωδιογραφία της περιόδου 1936-1944 ως πεδίο μελέτης πολιτιστικών μεταβολών	105
Αρετή Μαθιουδάκη: Θέατρο σκιών και πολιτική μεταβολή στην Αθήνα του Μεσοπολέμου	115
Χριστίνα Παλαιολόγου: Παραμυθιακά και μεταφυσικά στοιχεία στο θεατρικό έργο του Σωτήρη Σκίπη	127
Βάνια Παπανικολάου: Καιροσκόπος ή κοινωνιστής; Η πρόσληψη του George Bernard Shaw από την ελληνική αριστερή διάνοηση	141
Virginia López Recio: Το ισπανικό θέατρο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών	157
Γρηγόρης Ιωαννίδης: Το ελληνικό θέατρο «της ρήξης»: Οι πρώτες προσπάθειες του νεανικού θεάτρου και του πειραματικού δραματικού λόγου κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας και της πρώτης Μεταπολίτευσης (1967-1981)	167

6.2. Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου

Μιχάλης Γεωργίου: Μεταμορφώσεις των <i>Βακχών</i> στην Ελλάδα (1950-2005). Μια πρώτη προσέγγιση	189
Ana Chikovani: Η μορφή της Μήδειας στη σύγχρονη ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία. Τυπολογικοί παραλληλισμοί	207
Αθανάσιος Γ. Μπλέσιος: Ο Προμηθέας και ο Ηρακλής στη νεο-ελληνική δραματουργία του 20ού αιώνα	227
Sophie Shamanidi: Μεταμορφώσεις της Κλυταιμνήστρας (Γ. Σεφέρης – Γ. Ρίτσος – Ι.Καμπανέλλης)	245

6.3. Το σύγχρονο θέατρο και η θεατρολογική έρευνα σήμερα

Γιώργος Π. Πεφάνης: Συνέχειες, τομές και διακειμενικά πεδία στη σκηνική αφήγηση της φρίκης. Η περίπτωση της παράστασης <i>Μέδουσα</i> του Θωμά Μοσχόπουλου (2011)	259
Καλλιόπη Εξάρχου: Δημήτρης Δημητριάδης: Η «Υπερλογοτεχνία» συναντά το «Δράμα του Σύμπαντος»	277
Σοφία Φελοπούλου: Συνέχεια και ασυνέχεια στο έργο του Γιώργου Διαλεγμένου	287
Κυριακή Πετράκου: Ελληνοκεντρισμός και παγκοσμιοποίηση στο ελληνικό θέατρο των τελευταίων δεκαετιών	303
Λητώ Ιωακειμίδου: Η ποίηση στη σκηνή: Συνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη των Ρομαντικών και των επιγόνων τους. Έλληνες Ρομαντικοί και Λωτρεαμόν από την ομάδα Bijoux de Kant	327
Άννα Μαυρολέων: Το ψηφιακό αρχείο του Ελληνικού Κέντρου Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού θεάτρου – Θεατρικού Μουσείου. Οι ανεκμετάλλευτοι αρχαιακοί θησαυροί και η περιπέτεια της θεατρολογικής έρευνας στην Ελλάδα της κρίσης	345
Μαρία Δημάκη – Ζώρα: Συνέχειες και ρήξεις στην εξέλιξη του θεάτρου για ανήλικους θεατές στην Ελλάδα	361
Ιωάννα Μενδρινού: Ασυνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη και προβολή όψεων της παιδικής ηλικίας στη δραματουργία για ανήλικους θεατές της μεταπολίτευσης	375

7. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη γλώσσα

7.1. Ζητήματα θεωρίας και ιστορίας της γλώσσας

- Henri Tonnet:** Η διαμόρφωση των ονοματικών και ρηματικών συνταγμάτων στα ελληνικά από τον 5ο μ.Χ. ως το 12ο αιώνα 407
- Anna Lazarova:** Συνέχειες ή ασυνέχειες στην κωμική γλώσσα; Ο ρόλος των πραγματολογικών μορίων στις (νεοελληνικές) μεταφράσεις της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας 415
- Karolina Gortych – Michalak:** Ασυνέχειες ή συνέχειες της νομικής γλώσσας 1974-2014 427
- Milena Jovanonić, Πολύδωρος Γκοράνης:** Ο Γιάννης Ψυχάρης και η Γλωσσολογική Εταιρεία των Παρισίων 461
- Βούλα Ποσάντζη:** Η μαχόμενη δημοτικίστρια Σίτσα Καραϊσκάκη και η σχέση της με τον Εθνικοσοσιαλισμό. Συνέχεια ή ρήξη; Η αλληλογραφία με τον Στρατή Δούκα 475
- Akis Gavriilidis:** The eternal return of the living-dead (languages): Spectres of (dis)continuity 489

7.2. Συγκριτικές και διαλεκτολογικές προσεγγίσεις

- Predrag Mutavdžić, Αναστάσιος Καμπούρης:** Η σύγχρονη ελληνική γλώσσα στο σταυροδρόμι ανάμεσα στις «μικρές» και «μεγάλες» γλώσσες (συμβολή στη θεωρία της διαπολιτισμικής επικοινωνίας) 509
- Svetlana Berikashvili:** Η διαπολιτισμική μεταφραστική προσέγγιση των ιδιωτικών εκφράσεων (με βάση ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*) 527
- Irina Tresorukova:** Κατάταξη των νεοελληνικών φρασεολογισμών: προσέγγιση στο θέμα (με βάση τη ρωσική θεωρία της γλωσσολογίας) 541

7.3. Γλωσσικά στοιχεία ως πολιτισμικοί δείκτες

Μαρία Βραχιονίδου: Η έννοια του «ξένου» μέσα από γλωσσικές παρατηρήσεις. Συνέχειες και ασυνέχειες	555
Μαρία Δημάση: Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή και στην ενίσχυση της αναγνωστικής πρόσληψης διαχρονικά	573
Jingjing Hu: Οι διαπολιτισμικές διαφορές στο μάθημα μετάφρασης ελληνικών - κινέζικων μέσω των έργων του Καζαντζάκη	589

8. Ψηφιακή πραγματικότητα: συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις της βιωμένης εμπειρίας

8.1. Ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές και νέα κειμενική πραγματικότητα

Σωκράτης Μπαλτζής, Θεόδωρος Βυζάς, Ευγενία Ευμοιρίδου: Η σημασιολογική συμπεριφορά του ρήματος ως καθοριστικός παράγοντας στην κατασκευή των σημασιολογικών κανόνων της νεοελληνικής για την αυτόματη επεξεργασία της	611
Μαρία Ακριτίδου: Οι νεοελληνικές σπουδές μπροστά στην ψηφιακή πραγματικότητα. Η ανάπτυξη ψηφιακού σώματος νεοελληνικής ποίησης από το ΚΕΓ με το διεθνές πρότυπο Text Encoding Initiative	651
Dimitrios Kydros, Anastasios Anastasiadis: Social Network Analysis in Literature. The case of <i>The Great Eastern</i> by A. Embirikos	681
Μαρία Μοίρα, Δημήτριος Μακρής: Ψηφιακοί πλόες στη λογοτεχνική πόλη. Συνέχειες και ασυνέχειες της αστικής χωρικής εμπειρίας	703
Ευγενία Τσιουπλή: Διαδικτυακά περιοδικά: η ψηφιακή συνέχεια μιας διαχρονικής συνήθειας	723
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Ε΄	741

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε΄ ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

9. Πολιτισμικές μεταφορές, διαπολιτισμικοί μετασχηματισμοί και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

9.1. Στρογγυλό Τραπέζι «Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις & διαμόρφωση του “εθνικού χαρακτήρα” στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»

Άννα Ταμπάκη: Εισαγωγή – Παρουσίαση των στόχων της έρευνας και των πρώτων πορισμάτων της	29
---	----

Κυριακή Αθανασιάδου: Εικόνες της <i>Μήδειας</i> και η κατασκευή του γυναικείου φύλου στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	51
--	----

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου – Βασιλάκου, Αικατερίνη Διακουμοπούλου – Ζαραμπούκα: Διαπολιτισμική πρόσληψη της δραματοουργίας μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα: Μια πρώτη προσέγγιση	65
---	----

Ευριπίδης Γαραντούδης: Η αναβίωση της αρχαίας ελληνικής μετρικής τον 19ο αιώνα: μετρική θεωρία και ποιητική πράξη	85
--	----

Μαρία Σπυριδοπούλου: Ο Εμίλ Ζολά μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα: μια πρώτη προσέγγιση	95
--	----

Αγγελική Σπυροπούλου: Ελληνοαγγλικές λογοτεχνικές συναντήσεις του 19ου αι.- πρόσληψη και διαπολιτισμικότητα	115
--	-----

Κατερίνα Καρακάση: Η <i>αρχαία δημοτική ποίηση</i> και τα <i>ωραία προϊόντα του γερμανικού Παρνασσού</i> . Σημειώσεις για την πρόσληψη του γερμανικού Ρομαντισμού στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	133
---	-----

Άλκηστη Σοφού: Ο <i>Θεατής της Ανατολής (Le Spectateur de l’Orient)</i> διαλέγεται με την Ευρώπη. Οι διακυμάνσεις μιας «εθνικής αφήγησης»	151
--	-----

Αύρα Ξεπαπαδάκου, Αλέξανδρος Χαρκιολάκης: Το λυρικό θέατρο και η μουσική σαλονιού στον ελληνόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα	159
--	-----

9.2. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (Βενετοκρατία και οθωμανική κυριαρχία)

Ελένη Τσουραπά: Il buon governo: σχεδιάζοντας το σύστημα διακυβέρνησης στην ελληνοβενετική Ανατολή. Το παράδειγμα της Κρήτης (13ος-17ος αι.)	171
Ρομίνια Τσακίρη: Consistency and rupture in punishments in Crete under the Venetian rule (13th – 17th century)	185
Tatiana Markaki: Cultural transfers and social ruptures in Venetian Crete: dowries of distinguished <i>cittadini</i> in seventeenth-century Candia	207
Ουρανία Καραγιάννη: Η οικογένεια Λοράντου και η διαδρομή της από τον Χάνδακα στη Βενετία: μια περίπτωση διαπολιτισμικής τεκμηρίωσης του οικογενειακού και υλικού τους βίου (17ος αιώνας)	221
Χρήστος Αποστολόπουλος: Τα τελευταία χρόνια της Βενετοκρατίας στην Κύπρο: Αρχαιικά τεκμήρια για την παρουσία, τη δράση και το θάνατο του Ιάκωβου Διασορηνού	239
Γιώργος Νικολάου: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στον ελληνικό κόσμο κατά τα νεότερα χρόνια: η περίπτωση της Πελοποννήσου (1685-1715)	253
Pedro Bádenas: Πειρατές και δούλοι ή αιχμάλωτοι. Οι Έλληνες και η θάλασσα στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας	273

9.3. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (20ός αι.)

Αλεξία Αλτουβά: Έλληνες ηθοποιοί στο Παρίσι σε αναζήτηση της δραματικής τέχνης: Σημεία επίδρασης στην ελληνική υποκριτική την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις αρχές του 20ού	285
Julien Calvié: La représentation des Grecs dans l'œuvre de l'helléniste français Louis Roussel (1881-1971): la thématique de la continuité	303
Μαριλένα Κουζίνη: «Γιατί όχι το Βυζάντιο;». Η θέση του ως συνεχιστή του ελληνικού πνεύματος στη συνείδηση των γάλλων λογίων επισκεπτών της Ελλάδας στα μέσα του 20ού αιώνα	321

Μαρίνα Κοκκινίδου: Πολιτισμοί σε επαφή στην Ελλάδα του μεταπολέμου: Η περίπτωση του περιοδικού <i>Αγγλοελληνική Επιθεώρηση</i> (1945-1955)	339
---	-----

9.4. Φιλέλληνες, Λόγιοι & Κοινότητες της διασποράς

Λίλια Διαμαντοπούλου: Ο Φιλέλληνας Carl Jakob Iken (1789-1841) και ο ρόλος του στις Νεοελληνικές Σπουδές	359
Ιωάννα Σπηλιοπούλου: Το ταξίδι του Ειρηναίου Θειρσίου στην Ελλάδα (1831-1832) μέσα από την αλληλογραφία του με τη γυναίκα του ως πηγή μαρτυρίας για τις ιδεολογικές διενέξεις αναφορικά με τις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού	377
Konstantinos Tsivos: Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μια ρήξη στην άλλη	397
Ρεγγίνα Κασιμάτη: Bona και το Africo. Η διαφιλονικούμενη παράδοση δύο κοινοτήτων του ιταλικού νότου για την πατρότητα ενός τοπικού Αγίου, και οι κεκαλυμμένες εδαφικές διεκδικήσεις	417
Νικόλαος Σιώκης: Η παροικία των Κλεισουριέων στο Ζέμουν (Σεμλίνο). Αμφίδρομες σχέσεις με τον γενέθλιο τόπο	425
Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην πολιτισμική ιστορία μιας ελληνικής κοινότητας στη διασπορά: η περίπτωση της κοινότητας στο Σουλινά (Ρουμανία) με βάση τα γλυπτά μνημεία	449

9.5. Πολιτισμική πολιτική, οπτική κουλτούρα και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

Βασιλική Σαρακατσιάνου: Η Αναγιγνώσκουσα στη νεοελληνική τέχνη: θεσμικές αλλαγές στην εκπαίδευση των γυναικών στην καμπή του 19ου προς τον 20ό αιώνα	481
Στεριανή Τσιντζιλώνη: Χορευτικά σώματα και Ιστορία: αναλύοντας τρεις στιγμές από την ιστορία του χορού και της Ελλάδας	507
Christina Michael: Η χρήση της πολιτισμικής και μουσικής συνέχειας στη διάλεξη του Μάνου Χατζιδάκι για το ρεμπέτικο	523

Πολίνα Ταμπακάκη: Εξετάζοντας τον μύθο και τη μυθολογία της γενιάς του '30: η ανακάλυψη του ρεμπέτικου από τον Μάνο Χατζιδάκι και ο Γιώργος Σεφέρης	533
Νικόλαος Μάμαλης: Η μουσική πρόσληψη της <i>Ορέστειας</i> του 1903 στο Βασιλικό Θέατρο	553
Alexandros Charkiolakis: Το Ωδείο Αθηνών ως καθοριστικός φορέας πολιτισμικής διαμόρφωσης	571
Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη – Τσώνου: Η μελοποίηση του ύμνου της Κασσιανής <i>Κύριε, η εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα γυνή</i> από Έλληνες συνθέτες του 19ου και του 20ού αιώνα ..	581
Maria Athanassiou: Modern Greek Poetry set to music: a cultural diplomat?	597
Παρασκευάς Γ. Μουρατίδης: Εικόνες των «Συμμάχων»: Τα εθνικά θέματα και το αντιδυτικό πνεύμα στις δημοφιλείς πολιτικές κωμωδίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου (1946-1974)	623
Χρήστος Δερμεντζόπουλος: Place, memory and tradition in contemporary Greek cinema just before the crisis	645
María Eugenia De la Nuez Pérez: L'image de la Grèce et du Japon dans les premières expositions universelles (1851-1910): changement ou continuité?	653
Evi Baniotopoulou, Eftymia Lydia Roupakia, Eleni Sideri: Locating Belonging, Refiguring Space: Mediterranean crossings and the 4th Thessaloniki Biennale of Contemporary art	667
Vera Mystaka: Continuities and dis-continuities in the work of Jannis Kounellis	679
Ελένη Καρασαββίδου: Από το Όλνερμάστον στον Μαραθώνα: 50 χρόνια από την δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη ή η πολιτική ως πολιτιστική πρόταση	699

9.6. Πολιτισμική πολιτική και χρήσεις της αρχαιολογίας και της παράδοσης στην τέχνη

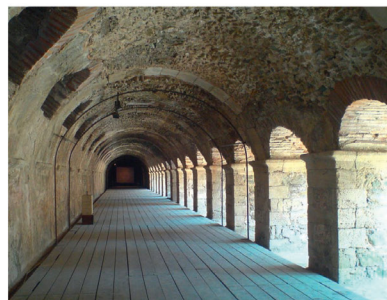
Καλλιόπη Παυλή: Το κόστος της «καταγωγής»	727
Κατερίνα Τζάμου: Βασίλειος Κουρεμένος και ταφική αρχιτεκτονική: Τα όρια και οι υπερβάσεις του νεοκλασικισμού ..	745
Βασιλική Χρυσοβιτσάνου: Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης: Η Κυκλαδική Τέχνη και η αισθητική του Μοντερνισμού στον Christian Zervos	761
Αθηνά Ι. Τσιγκαροπούλου: Συνέχειες και ρήξεις στην παράδοση της αγιογραφίας. Ο μετασχηματισμός της δράσης των Κολακιωτών από το 18ο έως και τον 20ό αιώνα	777

9.7. Λαϊκή παράδοση και λαογραφικές προσεγγίσεις

Michał Bzinkowski, Manuel Serrano: Η δυτικοευρωπαϊκή μάσκα του Χάρου στα δημοτικά τραγούδια	807
Anna Koustinoudi, Charalampos Passalis: Gaskell the Ethnographer: The Case of Modern Greek Songs	829
Χριστίνα Πετροπούλου: Κάποτε υπήρχε ένα χωριό... ή Το πανηγύρι ως μέσο αναβίωσης μιας «χαμένης» συλλογικότητας	843
Στέλλα Αλεξίου: Λαϊκή παράδοση και εκπαίδευση: Γέφυρα επικοινωνίας στις προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών. Η περίπτωση της Κύπρου	857
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄	871

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015